

КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ
ТА ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ
КАФЕДРА РЕГІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ

КВАЛІФІКАЦІЙНА МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА
на тему:
«Порівняльний аналіз бюджетного процесу в Україні
та європейських країнах»

Студент 2 курсу магістратури заочної форми
навчання спеціальності 281 «Публічне
управління та адміністрування» освітньо-
професійної програми «Місьцеве
самоврядування»
Сидоренко Ольга Володимирівна

Науковий керівник:
Доктор наук з державного управління, доцент
кафедри регіональної політики
Дяченко Світлана Анатоліївна

Засвідчую, що в цій кваліфікаційній роботі
немає запозичень із праць інших авторів
без відповідних посилань
Студент _____
(підпис)

Робота допущена до захисту в екзаменаційній комісії рішенням кафедри
регіональної політики від 07.12.2023 № 18
Завідувачка кафедри регіональної політики, доктор наук з державного
управління., професор Колтун Вікторія Семенівна _____
(підпис)

Київ – 2023

АНОТАЦІЯ

Сидоренко Ольга Володимирівна. «Порівняльний аналіз бюджетного процесу в Україні та європейських країнах». – Кваліфікаційна магістерська робота на правах рукопису.

Кваліфікаційна магістерська робота на здобуття ступеня вищої освіти другого (магістерського) рівня галузі знань 28 «Публічне управління та адміністрування», спеціальності 281 «Публічне управління та адміністрування». – Навчально-науковий інститут публічного управління та державної служби Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Київ, 2023.

Метою дослідження є науково-теоретичне обґрунтування розвитку бюджетного процесу в Україні та розробка практичних рекомендацій щодо напрямів його удосконалення на основі порівняльного аналізу провідного досвіду європейських країн.

У ході дослідження було отримано наступні результати: Бюджетний процес є цілеспрямованою діяльністю певних державних органів та інших його учасників, які уповноважені вирішувати питання, пов'язані з різними стадіями прийняття, формування та виконання бюджетів різного рівня. Встановлено організаційні засади бюджетного процесу. Для бюджетного процесу характерне проходження кількох стадій. При цьому сучасними вченими економістами не було вироблено єдиної думки, що стосується їхньої кількості. Роль бюджетного механізму в системі управління бюджетом полягає у впорядкуванні окремих дій його учасників, координацію та субординацію їх зав'язків, досягнення порядку та стадійної послідовності. Розглянувши бюджетний процес в Україні прийшли до висновку, що в Україні, як й у країнах — членах ОЕСР, зараз не відбувається системного реформування бюджетного процесу та не впроваджуються його принципово нові концепції. Аналіз організації бюджетного процесу в європейських країнах показав, що найбільш ефективним бюджетний процес є у Франції. Розглянувши нормативно-правове регулювання бюджетного процесу в європейських країнах встановили, що вони керуються набором наднаціональних фіскальних процедур, викладених у договорах ЄС та підтримуючому законодавстві. Встановлено, що основними механізмами підвищення ефективності діяльності учасників бюджетного процесу в Україні мають бути: конкретизація на законодавчому рівні статусу головного розпорядника коштів та розширення повноважень Рахункової палати як суб'єкта здійснення контролю у бюджетному процесі; систематизація та методичне оформлення основ програмно-цільового підходу в рамках окремого акту, що не входить до положень, концепції тощо.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у формуванні механізму забезпечення прозорості та відкритості функціонування органів державної влади та органів місцевого самоврядування на кожному етапі бюджетного процесу; додержання принципу цільового використання коштів; забезпечення визначення єдиного і остаточного переліку прав, обов'язків і відповідальності органів, які наділені бюджетними повноваженнями.

Ключові слова: бюджетний процес, формування бюджету, податкові пільги, управління бюджетом, бюджет, бюджетні ризики.

ABSTRACT

Olga Volodymyrivna Sydorenko. "Comparative analysis of the budget process in Ukraine and European countries." – Qualifying master's thesis on manuscript rights.

Qualifying master's thesis for obtaining a degree of higher education of the second (master's) level in the field of knowledge 28 "Public management and administration", specialty 281 "Public management and administration". – Educational and Scientific Institute of Public Administration and Civil Service of Taras Shevchenko Kyiv National University, Kyiv, 2023.

The purpose of the study is the scientific and theoretical justification of the development of the budget process in Ukraine and the development of practical recommendations on directions for its improvement based on a comparative analysis of the leading experience of European countries.

The following results were obtained during the study: The budget process is a purposeful activity of certain state bodies and other participants, who are authorized to resolve issues related to various stages of adoption, formation and implementation of budgets of various levels. The organizational principles of the budget process have been established. Several stages are characteristic of the budget process. At the same time, modern economists have not developed a single opinion regarding their number. The role of the budget mechanism in the budget management system is to organize individual actions of its participants, coordinate and subordinate their obligations, achieve order and stage sequence. After examining the budget process in Ukraine, we came to the conclusion that, as in the OECD member countries, there is no systematic reform of the budget process and its fundamentally new concepts are not being implemented. Analysis of the organization of the budget process in European countries showed that the most effective budget process is in France.

Having considered the regulatory and legal regulation of the budget process in European countries, it was established that they are governed by a set of supranational fiscal procedures outlined in EU treaties and supporting legislation. It

has been established that the main mechanisms for increasing the efficiency of the participants in the budget process in Ukraine should be: specification at the legislative level of the status of the main manager of funds and expansion of the powers of the Accounting Chamber as a subject of control in the budget process; systematization and methodical design of the basics of the program-target approach within the framework of a separate act that is not part of the provisions, concept, etc.

The scientific novelty of the obtained results lies in the formation of a mechanism for ensuring the transparency and openness of the functioning of state authorities and local self-government bodies at each stage of the budget process; compliance with the principle of targeted use of funds; ensuring the definition of a single and final list of rights, duties and responsibilities of the bodies that are vested with budgetary powers.

Keywords: budget process, budget formation, tax benefits, budget management, budget, budget risks.

ЗМІСТ

ВСТУП	6
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНІ ЗАСАДИ БЮДЖЕТНОГО ПРОЦЕСУ	10
1.1. Поняття та сутність бюджетного процесу	10
1.2. Організаційні засади бюджетного процесу	15
1.3. Роль бюджетного механізму в системі управління бюджетом	19
Висновки до розділу 1	24
РОЗДІЛ 2. ПРАКТИКА БЮДЖЕТНОГО ПРОЦЕСУ В УКРАЇНІ ТА ЄВРОПЕЙСЬКИХ КРАЇНАХ	25
2.1. Організація та реалізація бюджетного процесу в Україні	25
2.2. Аналіз організації бюджетного процесу в європейських країнах	36
2.3. Нормативно-правове регулювання бюджетного процесу в європейських країнах	45
Висновки до розділу 2	52
РОЗДІЛ 3. ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ БЮДЖЕТНОГО ПРОЦЕСУ В УКРАЇНІ НА ОСНОВІ НАЙКРАЩИХ ЄВРОПЕЙСЬКИХ ПРАКТИК	54
3.1. Механізми підвищення ефективності діяльності учасників бюджетного процесу в Україні	54
3.2. Напрями вдосконалення бюджетного процесу в Україні	61
Висновки до розділу 3	67
ВИСНОВКИ	69
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	73

ВСТУП

Актуальність дослідження. Держава у процесі свого функціонування здійснює політичну діяльність у різних сферах суспільного життя. Сукупність державних заходів щодо використання фінансових відносин для виконання державою своїх функцій є фінансовою політикою. Як найважливіші складові фінансової політики держави виступають бюджетна, податкова, інвестиційна та митна політика.

Бюджетна політика є одним із активних інструментів регулювання процесу формування державного бюджету на наступні роки. Бюджетна політика держави визначається Конституцією України

Бюджетним Кодексом України, іншими законодавчими актами, визначальними форму бюджетного устрою держави й регіонів та регламентують весь бюджетний процес.

На сьогодні бюджетний процес в Україні потребує удосконалення в контексті сучасних викликів і реформувань. Основною проблемою в бюджетному законодавстві України, яка постає перед органами державної влади, є прийняття такого важливого документа, як Державний бюджет країни. В процесі покращення розвитку бюджетної сфери України вагоме місце має відводитись позитивному досвіду зарубіжних країн, зокрема європейських. Таким чином, актуальність обраної теми полягає у першорядній важливості удосконалення бюджетного процесу в Україні для відновлення і зростання національної економіки.

Проблематика бюджетного процесу, міжбюджетних відносин, бюджетного регулювання та фінансового вирівнювання завжди перебуває у центрі уваги вітчизняних і зарубіжних вчених й науковці Бодрова В.Г., Вакуленка В.М., Варналія З.С., Винниченко Н.В., Гвазова Н.Г., Гончарук Н.Т., Горника В.Г., Гринчук Н.М., Дейкало Л.Є., Дяченко С.А., Канцур І.Г., Кужда Т.І., Ливдар М.В., Лютого І.О., Миколайчука М.М., Рожка О.Д., Романюка С.А., Самуельсона П., Стігліца Дж., Удовиченка В.П., Шумпетера Й.,

Chugunov I., Makohon V., Markuts Y. та інші. Віддаючи належне великій кількості проведених досліджень, проблемних питань все ще лишається багато, особливо за сучасних посиленних викликів і ризиків. Це потребує подальшого наукового аналізу кращих практик європейських країн та пошуку і розробки механізмів їх адаптації до українських реалій з метою удосконалення і розвитку бюджетного процесу в Україні, чому й присвячена ця робота.

Об'єкт дослідження – бюджетний процес.

Предметом дослідження є порівняльний аналіз бюджетного процесу в Україні та європейських країнах.

Метою дослідження є науково-теоретичне обґрунтування розвитку бюджетного процесу в Україні та розробка практичних рекомендацій щодо напрямів його удосконалення на основі порівняльного аналізу провідного досвіду європейських країн.

В процесі досягнення мети вирішувались наступні *завдання*:

- визначити поняття та сутність бюджетного процесу;
- розкрити організаційні засади бюджетного процесу;
- розглянути роль бюджетного механізму в системі управління бюджетом;
- висвітлити організацію та реалізацію бюджетного процесу в Україні;
- провести аналіз організації бюджетного процесу в європейських країнах;
- розглянути нормативно-правове регулювання бюджетного процесу в європейських країнах;
- обґрунтувати механізми підвищення ефективності діяльності учасників бюджетного процесу в Україні;
- запропонувати напрями вдосконалення бюджетного процесу в Україні.

Методи дослідження. Під час написання роботи використовувались наступні загальнонаукові та спеціальні методи наукового пізнання: абстрактно-логічний метод, діалектичний та системний методи (для розкриття сутності та визначення особливостей розвитку бюджетного процесу), історичний підхід, порівняльний аналіз (при зіставленні досвіду України та інших країн світу), табличний та графічний методи (для наочного зображення результатів), статистичні методи (для обробки статистичних даних).

Наукова новизна одержаних результатів полягає тому, що в магістерській роботі набуло подальшого розвитку науково-теоретичне обґрунтування розвитку бюджетного процесу в Україні та розробка практичних рекомендацій щодо напрямів його удосконалення на основі порівняльного аналізу провідного досвіду європейських країн.

Практичне значення отриманих результатів полягає в покращенні управління фінансовими ресурсами, ефективному використанні бюджетних коштів, забезпеченні сталого економічного розвитку та задоволенні потреб суспільства. Результати наукового дослідження можуть бути використані у прийнятті рішень на рівні держави, регіону чи підприємства для поліпшення фінансової стратегії та досягнення стратегічних цілей.

Інформаційна база дослідження: законодавчі акти України, нормативно-правові акти Кабінету Міністрів України, постанови Кабінету Міністрів України, нормативно-правові акти органів місцевого самоврядування, статистичні матеріали Міністерства фінансів України, Державної служби статистики України, Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України, Державної казначейської служби України, дані Організації економічного співробітництва та розвитку, результати наукових досліджень зарубіжних і вітчизняних учених з питань впливу бюджетної децентралізації на розвиток регіонів, ресурси мережі Інтернет.

Структура та обсяг кваліфікаційної магістерської роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків і

списку використаних джерел. Обсяг роботи – 79 сторінок. Список використаних джерел включає 60 найменувань (викладених на 7 сторінках). Робота містить таблиці і рисунки.

РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНІ ЗАСАДИ БЮДЖЕТНОГО ПРОЦЕСУ

1.1. Поняття та сутність бюджетного процесу

У сучасному суспільстві бюджет є важливою складовою фінансів. За допомогою бюджету значна частина створеного в країні ВВП акумулюється руках держави, розподіляється і перерозподіляється для вирішення тактичних і стратегічних завдань щодо забезпечення стабільних темпів економічного зростання, інноваційного розвитку, регулювання частки суспільного виробництва.

У науковій і педагогічній економічній літературі бюджет традиційно розглядається як складна економічна і правова категорія, еволюцією якої є розвиток суспільства, держави і товарів-термін "бюджет" використовується для позначення явищ процесів, що відрізняються за своєю природою, тому його зміст слід тлумачити одночасно в історичному, економічному і правовому аспектах.

(табл. 1.1).

Таблиця 1.1

Аспекти розгляду поняття «бюджет»

Категорія	Сутність категорії	Бюджет як категорія
Історична	Це наукова концепція, що характеризується високим рівнем абстракції, що відображає найважливіші зв'язки та взаємозв'язки між минулим та процесами історичного пізнання.	Бюджет є центральною ланкою державної фінансової системи, форма якого уніфікована (2 розділи: за видатками і сплаті податків і неподаткових платежі взаосновними 4 напрямками). Зміст цих основних економічних категорій змінюється при переході від однієї соціально-економічної формації до іншої.
Економічна	Найбільш важливі концепції економіки відображають суттєві аспекти економічних процесів і явищ.	Сукупність економічних відносин, що виникають у зв'язку з формуванням, розподілом і використанням бюджету – централізованого фонду грошових коштів.
Фінансово-організаційна	Це включає в себе основні особливості фінансових	Спеціально затверджений перелік

	відносин і принципи організації явищ і процесів.	державних доходів і витрат.
Матеріальна	Вона охоплює важливі зв'язки, ознаки, властивості та форми множинних переміщень існуючих предметів та їх систем	Окремий набір коштів, розподілених між певною групою зі своєю власною метою, своїм власним порядком використання і повноваженнями з управління цими грошима.

Джерело: складено автором на основі [1]

Ми виділили кілька підходів, що враховують найбільш важливі точки зору вітчизняних і зарубіжних авторів, які вивчають економічну сутність бюджету (рис.1.1.).

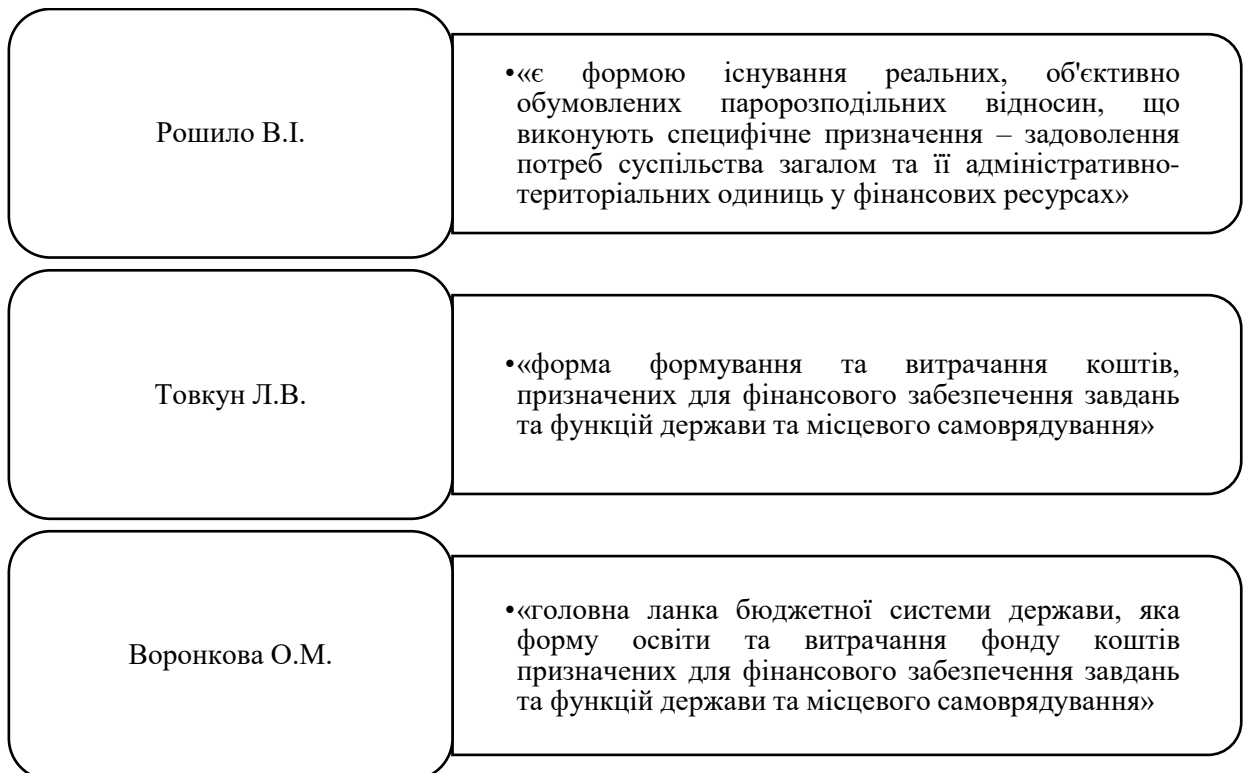

Рис.1.1. Сучасні підходи до визначення поняття «бюджет»

Джерело: складено автором на основі [34, 41, 8]

Виходячи з мети дослідження, пропонується розуміти бюджет як основну ланку бюджетної системи країни і, приймаючи форму законодавства, виражати економічні (грошові) відносини, які опосередковують процес формування і використання централізованих фондів в якості фінансової

підтримки реалізації державних програм. Функціонує на всіх рівнях державного управління.

Бюджетний процес - це найважливіший напрямок фінансової діяльності держави, її суб'єктів та муніципальних утворень. Акумулявання, розподіл та використання грошових фондів громадських утворень проводиться лише у процесуальній формі.

Бюджетний процес включає правотворчу (законотворчу) діяльність з підготовки проектів (рішень) про бюджет, їх розгляд і затвердження, складання, розгляду і затвердження звітів про виконання бюджетів, організаційно-розпорядчу діяльність з виконання бюджетів, діяльність з контролю за виконанням бюджетів. Таким чином, однією з характеристик бюджетного процесу є багатоплановість діяльності, що входить до його змісту.

Формування бюджету є основною метою бюджетного процесу. Процесуальна форма як особлива юридична конструкція бюджетної діяльності знайшла своє найбільш яскраве застосування у процедурі бюджетного планування, порядку виконання бюджетів та звітності за їхнє виконання.

Під процесуальною формою в даному разі розуміється сукупність однорідних вимог, що пред'являються до дій учасників процесу та вкладених у досягнення певного матеріального результату [1]. Процесуальна форма властива будь-якій діяльності із застосування правових норм [2].

А покладаючись на слова Маркса, що «матеріальне право... має свої необхідні, властиві йому процесуальні форми», слід зробити висновок, що юридичний процес є похідним від матеріального права, має допоміжний вторинний характер та організаційно забезпечує проведення його в життя розпорядженнями.

У цьому плані правий Сидоренко О.М., стверджуючи, що предметом регулювання процесуальних норм є відносини, що складаються в процесі

організаційно-правових форм діяльності із застосування норм матеріального права [35].

Бюджетний процес як правова категорія є складовою частиною процесуальної форми всієї бюджетної діяльності, яка включає в себе процедуру прийняття законодавства та організації правоохоронних органів при вирішенні конкретних справ у бюджетній сфері, а також застосування обов'язкових заходів за порушення бюджетного законодавства.

Щодо всієї бюджетної діяльності держави є підстави говорити про бюджетний процес як правову форму реалізації матеріальних повноважень у області акумуляції, розподілу та використання бюджетних фондів [5]. Іншими словами, неможливо обмежити бюджетний процес процедурою прийняття бюджетного плану, але його слід розрізнити в широкому і вузькому сенсі.

У широкому розумінні бюджетний процес є складовою частиною процесуальної форми всієї галузі фінансового права і як частина фінансово-правового процесу включає широке коло процедурно-організаційних норм і відносин. Насамперед це процес формування, розподілу та витрачання бюджету як особливого фонду.

Далі це порядок організації бюджетної системи, міжбюджетних відносин у системі бюджетного устрою. Зрештою, це процедура реалізації бюджетних прав суспільно-територіальних утворень та порядок визначення та розмежування бюджетних повноважень для органів державної влади та місцевого самоврядування.

Оскільки вся бюджетна діяльність заснована на законотворчій і право - застосовчій діяльності, їй притаманні свої особливості процедур організації бюджетної системи і формування бюджетних доходів і видатків, бюджетного планування, виконання, звітності та інших форм правління. Широке розуміння бюджетного процесу включає форму реалізації всіх матеріальних норм бюджетного права, є частиною українського процесуального права і різновидом фінансово-правового процесу.

У вузькому значенні бюджетний процес як правовий механізм, на справедливу думку Шляхова І.С., спрямований на прийняття реального бюджету, законів (рішень) про бюджет та державні позабюджетні фонди, а також на їхнє ефективне виконання [47].

До того ж бюджет не просто закон, а фінансово-плановий акт, який специфічний не лише за процедурою прийняття, реалізації та звітності, а й принципам, стадіям та учасникам процесуальних дій. У цьому аспекті бюджетний процес є системою послідовних дій, врегульованих особливими нормами бюджетного права стосовно бюджетно-планового акту. Ці норми носять процесуальний характер, одягаючи самі дії у процесуальну юридичну форму.

Походження визначення бюджетного процесу та плюралізм думок серед експертів у цій галузі автор не розглядає кілька причин: по-перше, науковий підхід, що вивчається, в аналітичному порівнянні є специфічним, отже, немає необхідності враховувати специфіку аналізу. Той самий обсяг, що і позиція суб'єкта та відповідне формулювання; наприклад, переконання, що немає необхідності тлумачити будь-який термін іншої форми, за винятком того, що це закріплено основним кодифікованим актом регулювання державних бюджетних відносин-незалежно від того, наскільки високим є конструкція. Немає необхідності винаходити визначення бюджетного процесу за умови, що існує практична застосовність, ієрархія регуляторних законів акти України. [4].

Бюджетний процес – це найскладніший комплексний механізм, у якому переплітаються соціально-економічні, юридичні та правові аспекти здійснення бюджетної політики держави, одним із пріоритетних показників ефективності реалізації якої є ступінь правової регламентації формування бюджету. Здійснюючи управління бюджетним процесом, держава займається вибудовуванням бюджетних відносин, спрямовує бюджетні кошти таким чином, щоб максимально забезпечити виконання економічних показників,

реалізувати загальнонаціональні програми, ринкові реформи, підтримати рівні соціально-економічного розвитку регіонів.

Почнемо з того, що бюджетний процес, як і будь-який інший процес, являє собою певну послідовність операцій, вивірену систему дій, котрим характерна впорядкованість, стійкість та взаємопов'язаність. Дії, що утворюють процес, йдуть одне за одним, тим самим формуючи такий ряд, коли попередня дія створює умови для наступної [17].

Ми вважатимемо це найбільш обґрунтованим і таким, що підлягає виконанню на даний момент визначення бюджетного процесу закріплено в Бюджетному кодексі України. Бюджетний процес є основою бюджетної діяльності держави, суть якої, як відомо, полягає у формуванні, реалізації доходів бюджету, здійсненні бюджетного контролю за заздальгідь запланованими витратами функціонування, ефективного використання джерела коштів для покриття дефіциту бюджету і погашення державного боргу.

Таким чином, бюджетний процес у вузькому сенсі є частина бюджетної діяльності, що носить організаційно-процедурний характер і спрямована на вирішення специфічних завдань відокремленим колом суб'єктів.

1.2. Організаційні засади бюджетного процесу

Організаційна сутність бюджетного процесу спрямовано на впорядкування окремих дій його учасників, координацію та субординацію їх зав'язків, досягнення порядку та стадійної послідовності. Найважливішим завданням бюджетного процесу є створення необхідних умов проходження бюджетного плану з усього циклу, тобто від початку складання його проекту до затвердження звітності за виконання прийнятого та виконаного плану.

Процесуальні норми цієї частини бюджетної діяльності спрямовані на організацію бюджетного планування, виконання бюджетів та звітності за ними. Вони визначають склад учасників бюджетно-процесуальної діяльності

на всіх рівнях бюджетної системи, їх процедурні повноваження, види і послідовність дій, порядок прийняття рішень. У них передбачено організаційно-правова форма кожної дії, характер взаємовідносин учасників на всіх стадіях бюджетного процесу, розпорядок, черговість та строки реалізації рішень та звітності за їх виконання [14].

Розподіл бюджетного процесу на стадії обумовлено характером та черговістю роботи над документами та матеріалами, обов'язковими для бюджетного планування, організації бюджетного виконання та звітності. Кожна із стадій бюджетного циклу (фази, періоду) несе на собі особливе навантаження та має свою внутрішню будову та процедурний зміст.

Іноді під бюджетним періодом розглядають термін, протягом якого діє затверджений бюджет, що нерідко збігається з календарним роком. З 1 січня по 31 грудня бюджетний рік встановлено в Австрії, Бельгії, Болгарії, Німеччині, Мексиці, Україні, Франції. З 1 квітня по 31 березня – в Англії, Данії, Індії, Канаді, Швейцарії, Японії. А з 1 липня по 31 червня наступного року – в Австралії, Бразилії, Нігерії. У США бюджетний рік для федерального бюджету починається з 1 жовтня і закінчується 30 вересня, хоча в окремих штатах ці терміни можуть бути інші [15].

У зв'язку з цим при використанні терміну «період» видається доцільним виділяти процесуальний бюджетний період та матеріальний бюджетний період. У останньому випадку йдеться про період дії бюджету щодо реалізації матеріальних бюджетних прав суспільно-територіальних утворень. За часом проходження бюджету та особливостями процедур щодо конкретного бюджету бюджетно-процесуальний період об'єктивно поділяється на три стадії:

- бюджетне планування, що включає в себе складання, розгляд і затвердження бюджету, його поквартальний розподіл, і подальше внесення змін і доповнень до бюджетного плану. Це регламентована законом діяльність органів державної влади щодо складання та розгляду проектів бюджетів, проектів бюджетів територіальних позабюджетних фондів, їх затвердження,

поквартальному розподілу доходів та видатків бюджетів, надходжень із джерел фінансування дефіциту, внесення до бюджетів змін та доповнень у поточному фінансовому році;

- організація виконання бюджету відповідно з бюджетною класифікацією, бюджетним розписом та у порядку, визначеному законом;

- організація процедури складання, розгляду та затвердження звіту про виконання бюджетних планів.

Водночас розподіл бюджетного процесу на стадії у спеціальній літературі не отримав однозначного підходу. Виділення у Бюджетному кодексі України процедури складання проектів бюджетів в окремий розділ для низки дослідників стало аргументом віднесення цієї частини процесу до самостійної стадії. А звідси й обґрунтування чотирьох стадій:

- 1) складання проекту бюджету;
- 2) розгляд та затвердження бюджету;
- 3) виконання бюджету;
- 4) підготовка (складання), розгляд та затвердження звіту про виконання бюджету.

Не менш дискусійними видаються позиції інших авторів. Наприклад, Товкун Л.В. розбиває бюджетний процес на п'ять стадій:

- 1) складання бюджету;
- 2) розгляд проекту бюджету;
- 3) затвердження бюджету;
- 4) виконання бюджету;
- 5) складання та затвердження звіту про виконання бюджету [41].

За такою логікою, якщо поділити стадію звітності на три (складання, розгляд та затвердження звіту), то вийде сім стадій. Як виявляється, і це не межа. Богма О.С. виділяє дванадцять стадій [3].

Здається, що важко визнати обґрунтованою і позицію авторів, які зводять бюджетний процес лише до законодавчого процесу та її стадіям, тобто виключаючи виконання та звітність. Так, Дейкало Л.Є. бачив бюджетний

процес у сукупності процедур із вироблення бюджету як обов'язкового державного акту, що підлягає виконанню [12]. Виконання бюджету ним розглядається як кінцева мета формування бюджету [12]. Дейкало Л.Є., слідуючи такий ж логіці, стверджує, що оскільки бюджетний план приймається у формі закону, то бюджетний процес вузькому значенні має ті ж стадії, які проходить у законодавчому органі будь-який законопроект, включаючи план [12].

Звісно ж, що всі зазначені вище види розподілу бюджетного процесу на стадії залишають за його межами важливі елементи планової роботи. Насамперед всього те, що формуванню та затвердженню бюджету передують і є його складовою прогнозування соціально-економічного розвитку та визначення бюджетно-фінансової політики.

У сучасній системі бюджетного планування особливу роль відводять розробці програм як органічної частини бюджету. У ряді західних країн почало використовуватися таке поняття, як програмний бюджет. Він укладає в собі спробу організувати бюджетні витрати на програм або функціональних областей, щоб забезпечити досягнення загальних цілей [13].

Затвердженням бюджету не закінчується планування, оскільки ще необхідне поквартальне розбиття бюджетних показників та коригування планових завдань при зміні умов виконання бюджету.

Не можна за межами такого стадійного розподілу бюджетного процесу залишати роботу із внесення змін та доповнень до затверджених бюджетів. Єдиним способом поєднання всіх названих елементів є розгляд їх у єдиній стадії бюджетного процесу - стадії бюджетного планування, доповнюючи ними основні види роботи зі складання, розгляду та затвердження бюджетів.

Здається, не слід порушувати і єдності взаємопов'язаних процедур щодо складання та розгляду проектів бюджетів та їх подальшого затвердження. Тільки у спільності цих елементів бюджетне планування набуває якості цільової нерозривності та процедурної єдності, що і визначає її як цілісну стадію бюджетного процесу.

Метою розгляду проектів бюджетів є перевірка їхньої готовності по всіх показниках. Помилки у прогнозуванні соціально-економічного розвитку, недооцінка негативних наслідків в економіці, соціальній сфері та фінансовому секторі прирікають бюджетне планування на невдачу.

По суті та за чинним законодавством процедура розгляду проекту бюджету представницькими органами потрібна для поетапної оцінки та затвердження окремих характеристик бюджету. І тут виділяються різні види розгляду: попереднє до початку роботи зборів представницького органу та пленарний розгляд. Тим більше що на рівні регіонів муніципальних утворень порядок складання, розгляду та затвердження бюджетів встановлюється самостійно, а тому можливі різні варіанти процедур.

Першою стадією бюджетного процесу є бюджетне планування, що ув'язує у собі всі елементи формування бюджетного плану та оцінки його готовності до виконання. Друга стадія проявляється в організації виконання бюджету, в його касовому та (або) казначейському варіанті. Тим більше, що як державний закон, так й місцеві нормативно-правові акти повинні подбати про створення умов переходу всіх бюджетів на їхнє казначейське виконання. А третю стадію обов'язково слід бачити у формі підсумкової звітності за виконання бюджету.

1.3. Роль бюджетного механізму в системі управління бюджетом

Формування та розподіл коштів бюджету на всіх рівнях бюджетної системи - об'ємний та багатоетапний процес, який охоплює соціальну, економічну, фінансову та інші сфери діяльності держави. Під час формування та розподілу бюджету аналізується та узагальнюється загальний матеріал, який включає спектр даних про фінансові ресурси, перспективи соціально-економічного розвитку, джерел доходів, напрямів витрат та інше, і все що пов'язане в концепції бюджетної політики. Даний багатогранний процес потребує координаційного та ціленаправленого управління. Управління

бюджетною системою здійснюється через бюджетний механізм та його елементи: бюджетне планування та організацію, бюджетне регулювання та контроль. Саме використання елементів бюджетного механізму дозволяє організувати бюджетний процес із складання та виконання бюджету всіх рівнів. В той же час для забезпечення ефективного функціонування бюджетного механізму необхідне чітке та ефективне управління, яким може бути бюджетний менеджмент. Саме бюджетний менеджмент буде сприяти ефективному управлінню бюджетними ресурсами на всіх рівнях управління.

Система управління бюджетом представляє собою комплекс дій, необхідних для забезпечення спільної діяльності людей, а також сукупність суб'єктів, які здійснюють управління ланками та зв'язками між ними.

Бюджетному механізму притаманні специфічні особливості:

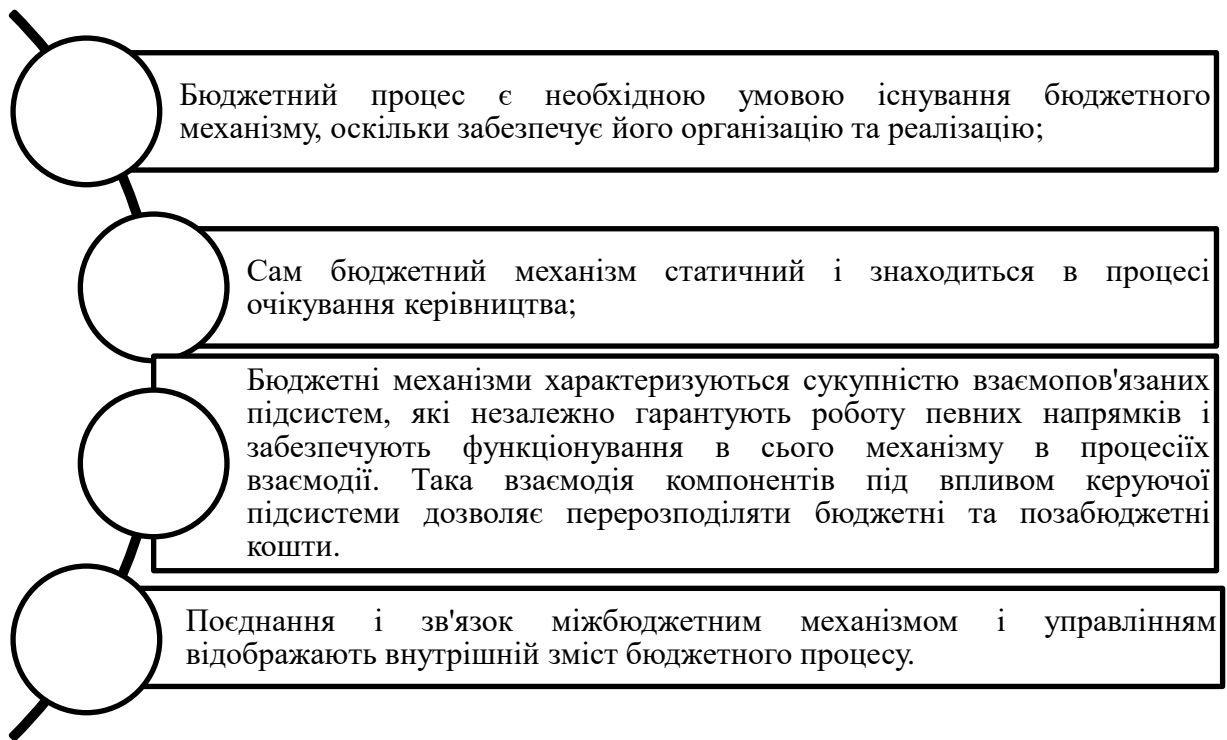

Рис.1.2. Специфічні особливості бюджетного механізму

Джерело: складено автором на основі [13]

Заснований на прийнятті державної бюджетної політики і норм податкового законодавства, бюджетний механізм забезпечує реалізацію стратегії соціально-економічного розвитку країни. "Держава створює

бюджетний механізм і його елементи для реалізації своєї бюджетної політики". [16].

Держава впливає на структуру ВВП через бюджетний механізм розміщення продуктивних сил на різних територіях, а також інші соціально-економічні процеси в країні.

Бюджетний механізм реалізується шляхом здійснення різноманітних форми і методи прямого і опосередкованого впливу на економіку, в т. ч можуть бути такі державні впровадження, як інвестиції, виконання загальнодержавних цільових планів, субсидії, формування та розподіл державних замовлень та використання інших важелів, стимулів, санкцій і методологічних інструментів[13].

Бюджетний механізм є основним засобом реалізації бюджету політики держави, її окремих регіон і сіл. Контрольні функції бюджету і всієї бюджетної системи також реалізуються через бюджетний механізм.

Структурний бюджетний механізм включає інструменти, які були впроваджені на всіх етапах бюджетної політики, такі як: бюджетне планування (прогнозування), організація бюджетного процесу, бюджетне регулювання та бюджетний контроль, кожен з яких реалізується з використанням бюджету та технологій, що дозволяють державі вирішувати сформовані проблеми у стратегічних документах, що визначає цілі і напрямки розвитку економіки.

В цілому, методи бюджетного механізму включають: бюджетне планування, бюджетне прогнозування, бюджетне програмування, управління операціями фонду, бюджетне управління, бюджетне забезпечення, бюджетні правила, розподіл бюджету, бюджетні звіти[16].

Бюджетний механізм виявляє і визначає рух внутрішніх бюджетних потоків структуру бюджетної системи країни опосередковує відносини між ними різні рівні при розподілі зовнішніх бюджетних потоків (вхідних) і вихідних) із внутрішнім бюджетним потоком, що відображає розподіл перерозподіл доходів і витрат між бюджетами.

Залежно від економічної природи різних груп бюджетних відносин у структурі бюджетного механізму можна виділити наступні блоки:

Законодавчий блок механізму (формування відповідної законодавчої бази для державних та місцевих органів управління доходами та витратами. Органи самоврядування);

Блок прогнозування та планування механізму (охоплює перші три етапи бюджетного процесу, спрямовані на збалансування потреб та можливостей);

Блок соціальних зобов'язань(механізм бюджетного забезпечення бюджетних норм, нормативів, соціальних гарантій держави через суспільні стандарти);

Блок міжбюджетного регулювання (механізм розподілу фінансів бюджетної системи пов'язує ресурси і зобов'язання, фінансові вирівнювання податкових можливостей для збалансування бюджетної системи);

Блок державного боргу(організація процедури правління державним боргом).

Залежно від характеру різних груп адміністративних дій, доступних в бюджетному процесі, за структурою бюджетного механізму можна виділити наступні підсистеми (Малюнок1).1.3):

Бюджетний механізм як система заходів щодо забезпечення мобілізації оптимального обсягу фінансових ресурсів до бюджету, їх забезпечення ефективного розподілу та розумного використання, макроекономічна збалансованість, сталий розвиток і збереження суверенітету держави, який визначається політикою держави.

механізми управління бюджетними процесами і бюджетними взаємо відносинами

- це включає в себе регулювання та правове забезпечення бюджетної політики, організацію та управління, інформаційно-аналітичне забезпечення бюджетної політики, моніторинг, аналіз для підготовки та коригування управлінських рішень.

механізм формування бюджетних ресурсів

- включає всі можливі способи мобілізації фінансових ресурсів до бюджетної системи

механізм розподілу бюджетних ресурсів

- вона включає в себе принципи-методи, інструменти розподілу дохідної здатності між ланками бюджетної системи їх власними, фіксованими і регульованими доходами бюджету;

механізми використання бюджетних ресурсів

- вона включає принципи, методи та інструменти розподілу видаткової спроможності між ланками бюджетної системи, а також методи, форми та інструменти бюджетного фінансування видатків.

механізми моніторингу та аналізу використання бюджетних ресурсів

- це включає в себе набір аналітичних прийомів, методикта інструментів для оцінки стану бюджетної системи на основі даних бухгалтерського обліку та статистики, а також набір методів у вигляді фінансового менеджменту.

Рис.1.3. Структура бюджетного механізму в управлінні бюджетом

Джерело: складено автором на основі [22]

Рекомендовано компоненти бюджетного механізму (організаційну модель і форму; бюджетне планування, асигнування, методи контролю; бюджетні інструменти; бюджетні та податкові важелі) об'єднати у відповідні підсистеми механізму, за допомогою яких реалізуються основні функціональні механізми бюджету реалізовані, призначені для досягнення поставлених цілей: механічне забезпечення; організаційні механізми; механізми регулювання та стимулювання; механізми обліку та контролю.

Висновки до розділу 1

В процесі дослідження розглядали бюджетний процес як сукупність стадій, які мають ряд ознак. Насамперед, це врегульована нормами права бюджетна діяльність представницьких та виконавчих органів державної влади та органів місцевого самоврядування, що здійснюється із залученням кредитних організацій для здійснення окремих операцій та покладанням деяких повноважень на одержувачів бюджетних коштів. Змістом діяльності є бюджетне планування, виконання бюджетного плану, а також складання, розгляд та затвердження звіту щодо виконання бюджету.

Завданням бюджетного процесу є організація умов та необхідних процедур для створення якісного бюджетного плану та його ефективної реалізації.

Для бюджетного процесу характерне проходження кількох стадій. При цьому сучасними вченими економістами не було вироблено єдиної думки, що стосується їхньої кількості. Зокрема, деякі дослідники бюджетного процесу визначають конкретні стадії аналізованого явища. Вони включають три найбільш важливі процедури, такі як прийняття бюджету, його виконання та контроль. У різних державах відрізняється тривалість бюджетного процесу загалом та кожної з його стадій. Тим не менш, у більшій частині держав розглядається процес триває понад три роки. У більшості країн бюджетний процес має подібні риси та проходить ті самі стадії.

РОЗДІЛ 2 ПРАКТИКА БЮДЖЕТНОГО ПРОЦЕСУ В УКРАЇНІ ТА ЄВРОПЕЙСЬКИХ КРАЇНАХ

2.1. Організація та реалізація бюджетного процесу в Україні

Відповідно до статті 2 Бюджетного кодексу України, «Бюджетний процес полягає у підготовці, розгляді, затвердженні, виконанні бюджету, звіті про його виконання, а також у контролі за додержанням законодавства про Бюджет. [4].

Нормативно-правова база бюджетного процесу складна і являє собою взаємозалежну правову систему, яка регулює бюджетні правовідносини регулює процедури їх реалізації. Схематичне представлення норм, що описують бюджетні питання, та їх взаємодія наведено нижче (рис. 1.4).

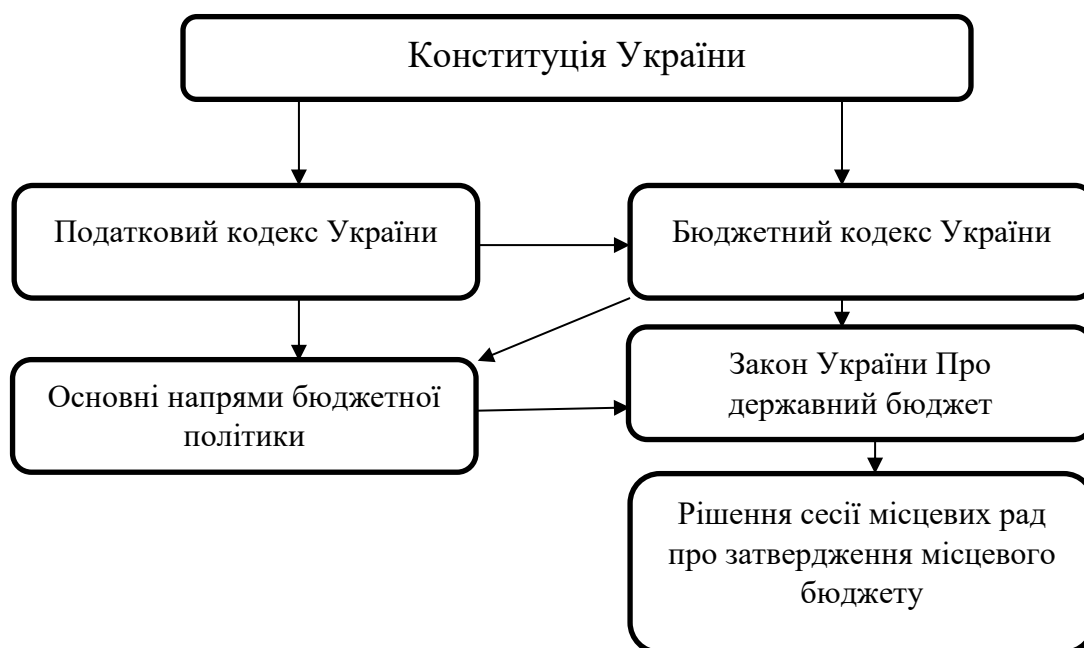

Рис.2.1. Структурна схема норм бюджетного законодавства України

Джерело: складено автором на основі [4, 14]

Під час планування дохідної частини місцевого бюджету на прогнозний рік у частині податкових і неподаткових надходжень та інших доходів керуються:

- основними прогностичними макропоказниками на прогностичні роки, які визначає Міністерство економіки;
- фактичним виконанням бюджету попередніх періодів;
- норми Бюджетного та Податкового кодексу України, рішення органів місцевого самоврядування про встановлення місцевих податків і зборів з урахуванням діючих податкових ставок та нормативів зарахування державних податків до відповідного місцевого бюджету та індексації окремих ставок за ними.;
- наявними статистичними показниками, які використовуються при розрахунку прогностичних надходжень податків та зборів, зокрема;
- дію воєнного стану.

У процесі розрахунку видаткової частини бюджету враховуються гендерні аспекти, зазначені в Методичних рекомендаціях щодо впровадження та застосування гендерно-орієнтованого підходу в бюджетному процесі, затверджених наказом Міністерства фінансів України від 1/2/2019 №1, зокрема, гендерна рівність та інші питання, включаючи інформацію про зобов'язання України з цих питань. Він також керується нормативними правовими актами, що регулюють питання інших документів.

Бюджетно-процесуальна діяльність як і будь-який інший комплексний механізм має унікальні відмінні риси та властивості. Серед основних характерних рис бюджетного процесу слід виділити [29]:

- позиціонування самого процесу як основної фінансово-економічної діяльності органів державної влади, яка спрямовано формування плану доходів і витрат бюджету;
- законодавчо обмежене коло чинних суб'єктів з певними відповідними повноваженнями та правовим статусом;
- однозначно розмежована послідовність процесуальних дій (стадій), що здійснюються у циклічному режимі відповідно до літери закону, яка знаходяться у режимі постійного вдосконалення.

Різноманітність форм власності, характер соціально-економічної взаємодії та масштаби національної економіки зумовили формування вертикальної структури бюджетного процесу – від державного бюджету до місцевих та законодавчу регламентацію процедури реалізації бюджетного процесу – на кожній стадії вирішується заздалегідь визначений обмежений список питань, змінити порядок якого неможливо.

На нашу думку, з урахуванням сучасної кон'юнктури бюджетного та фінансового права, принципи бюджетного процесу можна представити в наступній, ієрархічно розділеній на 3 групи, класифікації [18]:

1. Загально правові засади бюджетного процесу;
2. Принципи, екстрапольовані з бюджетного законодавства, призначені для регулювання бюджетної системи загалом;
3. Специфічні (спеціальні) засади бюджетного процесу як основного сегмента бюджетних правовідносин.

Представимо на рис.2.2. загально-правові принципи організації бюджетного процесу.

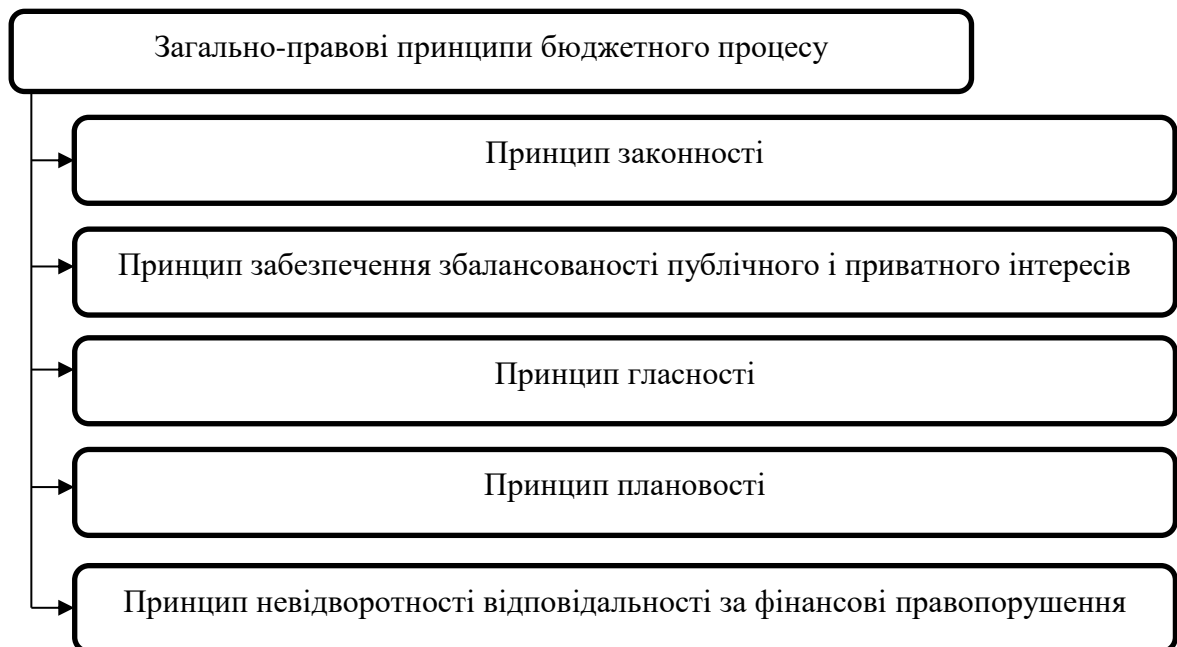

Рис.2.2. Загально-правові принципи бюджетного процесу в Україні

Джерело: [4]

Перша група представленої класифікації відповідно до назви містить у собі вихідні положення, характерні для будь-яких правових відносин. Усередині цієї групи головну роль грає принцип законності, одночасно визначають дві контекстні умови, одна з яких передбачає нормативну регламентацію бюджетно-процесуальних відносин – стадії бюджетного процесу, їх учасники та повноваження законодавчо закріплені Бюджетним кодексом України; друга зумовлює кінцевий результат діяльності з формування централізованого фонду коштів держави – прийняття закону про державний бюджет та відповідних нормативних правових актів для суб'єктів та громад. Їх сукупність становить єдину систему принципів бюджетного процесу.

Наступний принцип першої категорії обумовлений реалізацією суб'єктами державної влади з використанням методологічно встановлених форм діяльності, спрямованої на формування, виконання бюджету та використання бюджетних коштів, що визначається як бюджетний контроль – відповідно принцип можна позначити як «підконтрольність». Також у цій групі можна виділити «принцип розмежування компетенцій».

Принцип публічності (гласності). Реалізація цього принципу відбувається у різних формах: проведення публічних слухань на засіданнях відповідних представницьких органів, направлення громадянами.

До принципів, екстрапольованих із бюджетного законодавства прийнято відносити: ефективність використання бюджетних засобів; збалансованість бюджету; адресність та цільовий характер бюджетних засобів; прозорість бюджетів; достовірність бюджетів тощо [6]. Незважаючи на їх значну кількість, серед найбільш застосованих безпосередньо до бюджетно-процесуальної діяльності, на думку автора, слід віднести, по-перше, єдність каси, сутність якої полягає у наявності єдиного бюджетного рахунку, який зараховуються відповідні надходження коштів. Заключною – третьою групою принципів бюджетного процесу варто виділити категорію спеціальних, які

мають безпосереднє відношення до процедури бюджетного процесу та достовірно його характеризують:

- принцип нарахування бюджету на форму нормативного правового акту;
- принцип циклічності. Бюджет проходить з незмінною постійністю усі, передбачені Бюджетним кодексом, стадії, починаючи кожен новий цикл із складання проектного документа, тобто бюджет / проект бюджету, на якому рівні бюджетної системи б не існував, завжди знаходиться на певній стадії;
- принцип здійснення фінансового контролю за бюджетним процесом. Сутність принципу містить у собі факт того, що зовнішній, внутрішній, попередній та наступний фінансовий контроль є невід'ємною складовою будь-якої стадії бюджетного процесу, незалежно від економічної кон'юнктури та ефективності виконання плану доходів та витрат на різних рівнях державної влади.

Ми розглянемо бюджетний процес з точки зору його шести послідовних етапів. (рис.2.3):

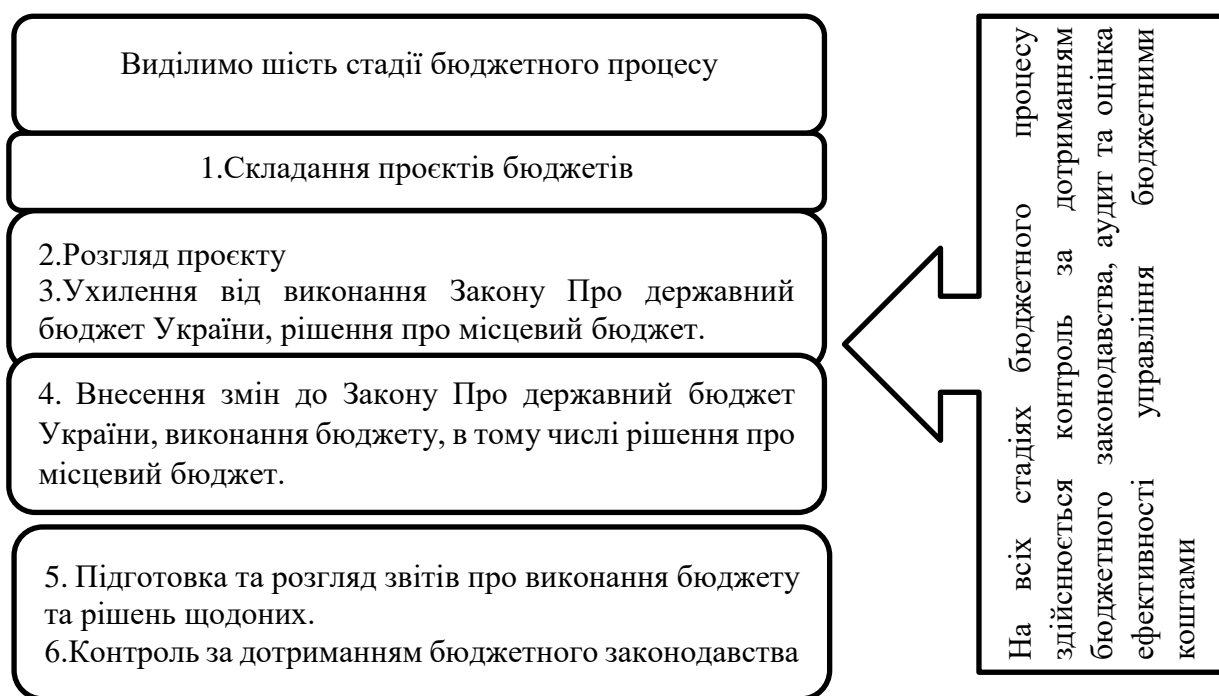

Рис.2.3.Стандії бюджетного процесу України

Джерело: складено автором на основі [4]

Усі стадії бюджетного процесу взаємопов'язані. Ці етапи прості вони не тільки відображають соціальне та економічне життя, але й відображають політичну культуру. Крім того, вплив кожного наступного етапу бюджетного процесу залежить від ефективності попереднього етапу.

Угода про асоціацію між Україною та Європейським Союзом передбачає що бюджетна Українська політика має бути спрямована на розвиток системи та середньострокове бюджетне прогнозування (планування), вдосконалення процесуальних підходів в бюджетних процесах та аналіз ефективності виконання бюджетного плану, покращення зв'язку досвід та інформація щодо бюджетного та національного планування та виконання державний боргу[42]. Крім того, повинен бути баланс між внутрішнім і зовнішнім боргом. Частка державного боргу у ВВП дуже висока тому важливе економічне зростання та шляхи зменшення боргу[5].

У контексті євроінтеграційного процесу український уряд зробив перший крок у розробці інноваційних методів впровадження бюджетного процесу і визначення основних напрямків руху пропозиції економічного зростання країни.

Виявлено новий підхід до формування та реалізації бюджетного процесу це відображено в резолюції "основні напрямки" проекту бюджету дата бюджетної політики на 2018-2020 роки 15.06.2017.

Основою для визначення основного напрямку бюджетної політики на 2018-2020 роки послужило положення Програми діяльності Кабінету Міністрів України, Коаліційна угода, середньостроковий план пріоритетних дій Уряду який планує реалізувати стратегію сталого розвитку "Україна2020" до 2020 року, програму співпраці з міжнародними фінансовими інститутами.

Бюджетна резолюція, затверджена Урядом України, є стратегічним документом, який визначає напрямок фінансування пріоритетів. Реформа формує і створює план розвитку економіки країни на майбутнє та є основою для системних глибоких реформ. Вперше в історії, що стосується

бюджетування, Україна ввела середньостроковий бюджет план, який визначає новаторство бюджетної політики, передбачає наступне для зміцнення бюджетної дисципліни та впровадження активного механізму управління бюджетними коштами, що сприяє своєчасному прийняттю. Це забезпечує фінансову стабільність і зміцнює економіку, середньо строкове зростання.[4].

Розглядаючи стадію підготовки бюджету, особливої уваги заслуговує програмно-цільовий метод, який впроваджується в Україні з 2002 року та отримав подальший розвиток після прийняття нової редакції Закону про бюджет України, який зараз є реалізовано в Україні і потребує покращення. Перевагою складання бюджету за проектно-цільовим методом є чіткість прав і обов'язків суб'єкта виконання, що забезпечує ефективне і цільове використання бюджетних ресурсів.

Крім того, ефективність цього методу гарантовано підвищується за рахунок середньострокового бюджетного планування та прозорості бюджетної інформації. Однак, на наш погляд, одним із нових підходів до вдосконалення та підвищення ефективності впровадження програмно-цільового методу управління бюджетним процесом може стати використання інструментів проектного управління, що сприяють подальшій прозорості бюджетування та підвищенню ефективності реалізації відповідних дій у бюджетному процесі. Таким чином, програмно-цільовий метод бюджетування орієнтує на результати бюджетних витрат на основі показників ефективності, підвищуючи ступінь відповідальності учасників бюджетного процесу.

Щодо наступних двох етапів бюджетного процесу – вважаємо, що розгляду та затвердженню бюджету слід приділити особливу увагу. Зосередиться на забезпеченні своєчасного прийняття та майбутньої реальності бюджету, а також вдосконалення чітких і однозначних механізмів розрахунків. Це підвищить реалізацію принципу прозорості при розподілі бюджетних коштів і допоможе зменшити розбіжності за обсягом бюджетних асигнувань, що підвищить ефективність управління бюджетним процесом в контексті європейської інтеграції. [2].

Виконання бюджету є важливим етапом бюджетного процесу, який визначає ступінь ефективності реалізації функцій і повноважень, покладених органами державної влади. Саме рівень компетентності учасників бюджетного процесу впливає на стан соціально-економічного розвитку країни.

Це питання особливо важливе в умовах обмежених бюджетних ресурсів держав, пов'язаних з нашою країною. Щоб визначити ефективність виконання бюджету, необхідно проаналізувати основні показники, включаючи доходи і витрати бюджету, дефіцит бюджету, валовий внутрішній продукт, індекс інфляції, доходи і витрати населення.

На заключному етапі бюджетного процесу здійснюється контроль за додержанням законодавства про бюджет, який спрямований на забезпечення ефективного та результативного управління бюджетними коштами, здійснюваними на всіх етапах бюджетного процесу його учасниками відповідно до Бюджетного кодексу України [4].

Тобто бюджетний контроль спрямований на забезпечення ефективності, раціональності та законності використання бюджетних коштів, попередження бюджетних злочинів і нецільового використання бюджетних коштів та їх ліквідацію.

В умовах воєнного стану перед державою постало завдання переорієнтувати бюджет держави на військові цілі та здійснити найнеобхідніші соціальні, гуманітарні видатки, спрямовані на підтримку населення, особливо внутрішньо переміщених осіб, на забезпечення діяльності критичної інфраструктури [14].

Враховуючи, що саме бюджет є основною фінансовою базою держави, питання формування його доходів в умовах воєнного стану набувають особливої актуальності.

У таких умовах держава змушена змінювати фінансову політику для розв'язання нагальних проблем: «збільшення видатків на оборону держави, перегляду джерел наповнення бюджету та залучення міжнародної фінансової допомоги» [9].

Падіння економічної активності, зменшення обсягів виробництва та зупинка діяльності значної кількості суб'єктів бізнесу в умовах війни зумовлює необхідність аналізу сучасного стану формування дохідної частини державного бюджету України.

Аналізуючи динаміку доходів державного бюджету України протягом 2018-2022 рр. варто відмітити стабільну позитивну динаміку їх загальної величини.

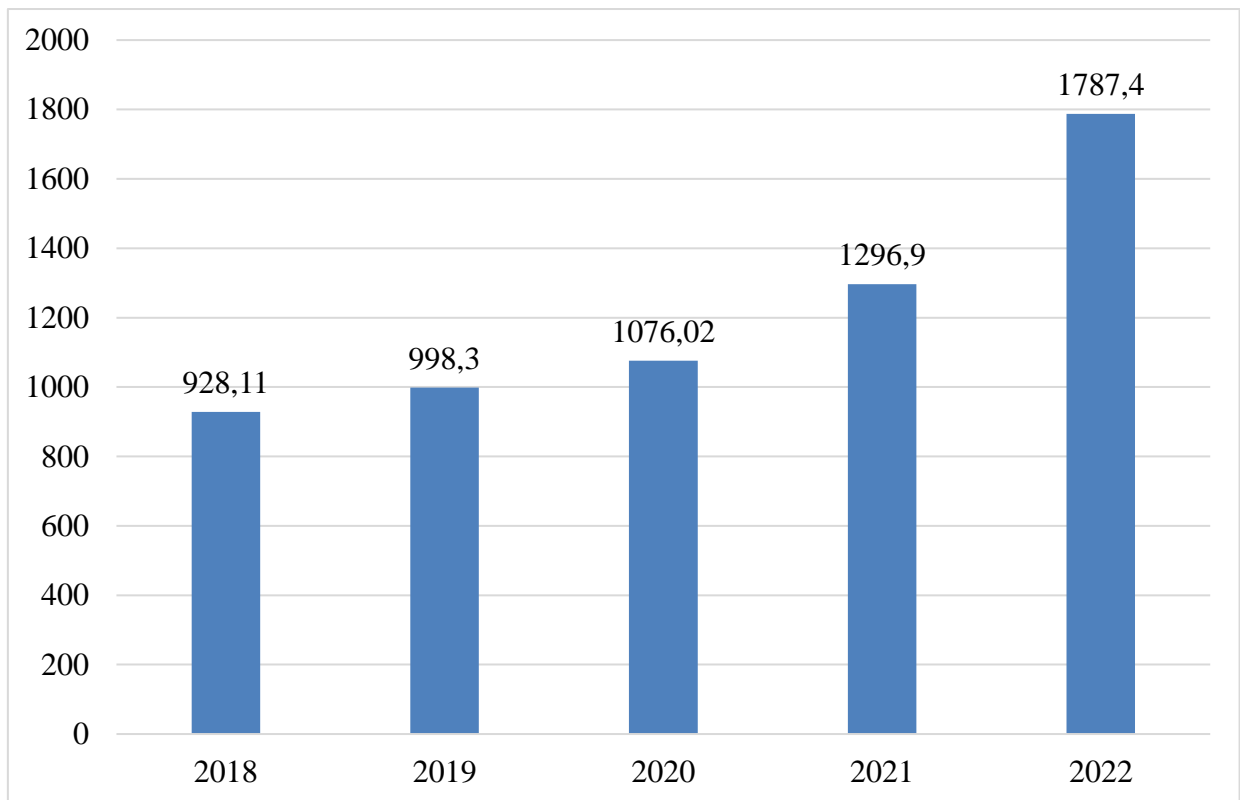

Рис.2.4. Динаміка доходів державного бюджету України за 2018-2022 роки, млрд. грн.

Джерело: складено автором на основі [27]

Темп зростання доходів у 2019 році в порівнянні з 2018 роком знизився на 9,49%, але протягом наступних років спостерігається їх стрімке зростання. Важливо зазначити, що потреба у збільшенні дохідної частини бюджету починаючи з 2019 року спричинена поширенням та наслідками пандемії COVID-19, у 2022 році початок масштабних військових дій став новим випробуванням для економіки України.

У ситуації воєнного стану дуже важливо забезпечити безперервне фінансування обороноздатності держави. До 2022-2023 років розподіл бюджетних видатків здійснювався відповідно до бюджетної класифікації видатків та згідно з програмно-цільовим методом забезпечення сфери суспільного життя українців.

Але повномасштабне вторгнення Росії в Україну призвело до значних коригувань у розподілі та використанні бюджетних коштів. З перших днів війни уряд визначив важливу статтю фінансування-фінансову підтримку сектору національної безпеки і оборони, зокрема шляхом спрямування коштів з Резервного фонду державного бюджету на потреби Збройних сил, інших військових організацій, правоохоронних органів та інших державних структур бере участь у виконанні супутніх завдань з відбиття збройних нападів.

Таким чином, з початку війни за рішенням уряду з резервного фонду Державного бюджету було виділено понад 1807 млрд грн на задоволення важливих потреб суб'єктів сектору національної безпеки і оборони, в тому числі Міністерства оборони – 1075 млрд грн, Міністерства внутрішніх справ – 30 мільярдів гривень, Міністерство оборони – майже 20 мільярдів гривень, СБУ – майже 20 мільярдів гривень, адміністративні Держспецзв'язку – 29 мільярдів гривень [27].

Державний бюджет України, прийнятий на 2023 рік, характеризується як бюджет, спрямований на досягнення перемоги, головним пріоритетом якого є оборона і безпека країни, тому загальні ресурси на забезпечення безпеки і обороноздатності значно збільшилися і передбачені в розмірі 1141,1 млрд грн, або 18,2% від загального обсягу валовий внутрішній продукт. [27].

Таблиця 2.1

Розподіл видатків Державного бюджету у 2021-2023 роках, %

Назва	2021	2022	2023	Абсолютне відхилення	
				2022/2021	2023/2022

Видатки на національну безпеку і оборону	8,56	42,2	43,4	33,64	1,2
Видатки на забезпечення інших функцій держави	91,44	57,8	56,6	-33,64	-1,2

Джерело: складено автором на основі [27]

Витрати на безпеку та оборону становлять рекордні 43,4% (Таблиця 2.3) від загальних видатків державного бюджету з моменту здобуття Україною незалежності. І це за умови, що у 2023 році державний бюджет буде вищим рівень дефіциту. Давайте розглянемо структуру видатків державного бюджету України за функціональною класифікацією в таблиці 2.2

Таблиця 2.2

Структура видатків Державного бюджету України за функціональною класифікацією у 2019-2022 рр., %

Групи видатків	2019	2020	2021	2022
Загальнодержавні функції	15.68	12.72	13.87	7.47
у т.ч. обслуговування держборгу	11.11	9.29	10.44	
Оборона	9.94%	9.35%	8.56%	42.24%
Громадський порядок, безпека, судова влада	13.06	12.24	11.70	16.39
Економічна діяльність	6.74	13.11	12.14	3.53
Охорона навколишнього середовища	0.59	0.52	0.55	0.17
Житлово-комунальне господарство	0.01	0.01	0.01	0.02
Охорона здоров'я	3.59	9.70	11.44	6.81
Духовний та фізичний розвиток	0.93	0.76	1.07	0.41
Освіта	4.81	4.10	4.28	2.16
Соціальний захист та соціальне забезпечення	20.38	25.06	22.77	15.75
у т.ч. соціальний захист пенсіонерів	16.99	15.70	13.50	

Джерело: складено автором на основі [27]

Аналіз бюджетних витрат в їх динаміці дозволяє відзначити, що велика частина державних коштів в Україні витрачається на споживання, зарплати яким виплачуються з бюджету, на фінансування різних соціальних ініціатив і

так далі. У той час як повномасштабні довоєнні витрати на розвиток не перевищували 18,5% від загального обсягу витрат.

У зв'язку з цим бюджет країни в умовах воєнного стану буде набагато ефективнішим, ніж раніше, враховуючи зростання видатків на розвиток, яке до кінця 2022 року досягне 28,5% і попередньо заплановане на рівні 22,6% у 2023 році.

Таким чином, бюджетний процес в Україні використовує ряд європейських практик, проте потребує більш детального вивчення зарубіжного досвіду для адаптації українського законодавства.

2.2. Аналіз організації бюджетного процесу в європейських країнах

Бюджет ЄС об'єднує ресурси на європейському рівні і дозволяє країнам ЄС разом досягти більшого, ніж вони могли б, поодиночі. Бюджет також допомагає економити державні гроші, фінансуючи такі проекти, як інфраструктурні та дослідницькі програми, використовуючи відносно невеликі інвестиції ЄС з мультиплікативним ефектом, запобігаючи дублюванню зусиль на національному рівні.

Бюджет ЄС є головним чином інвестиційним бюджетом і доповнює національні бюджети ЄС, оскільки його основна мета – стимулювати зростання та конкурентоспроможність на ширшому європейському рівні. Він використовується лише тоді, коли більш ефективно витратити гроші на рівні ЄС, ніж на місцевому, регіональному чи національному рівні. Він фінансує діяльність, у тому числі:

розвиток сільських територій

сприяння згуртуванню та збереженню навколишнього середовища

підтримка освітніх та дослідницьких програм ЄС (Erasmus та Horizon)

захист зовнішніх кордонів

розширення співробітництва з метою розвитку

просування правами людини.

У сучасному розумінні виконання наднаціонального бюджету Європейського Союзу [15], є комплексним процедурою, учасниками якої є інститути, органи та установи ЄС, його держави-члени та треті країни, фізичні та юридичні особи – платники та одержувачі бюджетних коштів.

Основна відповідальність за належне виконання наднаціонального бюджету лежить на Європейській комісії. Саме вона зобов'язана щороку звітувати про виконання бюджету ЄС перед Європейським парламентом та Радою ЄС.

Водночас, з урахуванням того, що «бенефіціарами близько 80% бюджетних коштів є держави-члени ЄС, останні мають співпрацювати з Комісією у процесі виконання бюджету ЄС» [59]. Вони зобов'язані здійснювати під час нього відповідні контрольні та аудиторські заходи та нести відповідальність за належне виконання видаткової та поповнення доходної частини бюджету ЄС.

Для формування законних підстав з метою виконання видаткової частини наднаціонального бюджету до здійснення будь-яких операцій на рівні Євросоюзу приймається відповідний базовий правовий акт, який має обов'язкову юридичну силу. Фінансовий регламент фіксує перелік винятків із цього правила щодо асигнувань, що виділяються на такі цілі:

- пілотні проекти (не більше 40 млн. євро на рік);
- заходи підготовчого характеру у сферах діяльності, що регулюються Договором про функціонування Європейського Союзу та Договором, що засновує Європейське співтовариство з атомної енергії. Відповідні зобов'язальні асигнування можуть бути включені до бюджетів ЄС до трьох наступних років, а процедура прийняття базового акту має бути завершена до кінця третього фінансового року. Розмір зазначених витрат не може перевищувати 50 млн. євро на рік та 100 млн. євро за весь період;
- короткочасні підготовчі заходи у сфері зовнішніх дій та загальної зовнішньої політики та політики безпеки, в тому числі, в рамках антикризових операцій, покликаних забезпечити досягнення поставлених цілей та прийняття

відповідних правових інструментів. Ці заходи затверджуються Радою ЄС щодо подання Високого представника ЄС із закордонних справ та політики безпеки;

– разові дії або навіть заходи з невизначеним терміном дії, здійснювані Комісією на підставі завдань, що випливають із її повноважень на інституційному рівні відповідно до Договору про функціонування Європейського Союзу та Договору, який запроваджує Європейське співтовариство щодо атомної енергії, відмінних від її права законодавчої ініціативи щодо заходів, зазначених вище, у другому пункті. І, крім того, дії у рамках спеціальних повноважень Комісії, покладених на неї даними договорами, у межах напрямів, перелік яких закріплений у правилах застосування фінансового регламенту;

– функціонування кожного інституту в рамках його адміністративної автономії [30].

Європейський парламент та Рада ЄС, наділяючи Комісію повноваженнями щодо виконання актів, прийнятих ними (у тому числі бюджету ЄС), зобов'язані попередньо створити механізм контролю з боку держав-членів ЄС за відповідною діяльністю даного інституту. Для цього вони створюють спеціалізовані комітети, до складу яких входять представники держав-членів ЄС під головуванням представника Комісії.

В даний час функціонують моніторингові комітети, які контролюють витрачання коштів Європейського фонду регіонального розвитку, Європейського соціального фонду, Фонду згуртування та Європейського фонду морських справ та рибальства» [57].

Крім цього, за належним порядком фінансової діяльності у рамках Європейського сільськогосподарського фонду розвитку сільської місцевості та Європейського фонду сільськогосподарських гарантій стежать Комітет із сільськогосподарських фондів, Комітет із прямих платежів, Комітет із розвитку сільських територій та Комітет із спільної організації сільськогосподарських ринків.

Зазначені вище комітети можуть діяти в рамках консультативної чи перевіркової процедур. Перша з них застосовується у випадках, коли ні підстав для застосування іншої процедури, або, коли її використання найвиправданіше. У рамках її застосування Комітет повідомляє свою думку

Комісії, яка приймає його до відома під час затвердження відповідного виконавчого акту. Для вироблення позиції Комітету за неї має проголосувати проста більшість його членів. Процедура перевірки застосовується до прийняття виконавчих актів загального характеру, і навіть мають такі предмети регулювання:

- програми, що спричиняють значні бюджетні витрати;
- загальні сільськогосподарська та рибальська політики;
- навколишнє середовище, безпека та безпека або захист здоров'я та безпеки людей, тварин чи рослин;
- загальна торговельна політика;
- оподаткування [15].

У зазначених ситуаціях Комісія за загальним правилом може ухвалити відповідний виконавчий акт, лише якщо за його проектом отримано позитивний висновок комітету. При цьому останній ухвалює своє рішення вже кваліфікованою більшістю голосів за правилами, які застосовуються для голосування в Раді ЄС. Однак, навіть у разі отримання негативного висновку Комітету, Комісія може, використовуючи свого представника, який головує в ньому, направити проект акту на розгляд апеляційного комітету або внести до нього поправки та попросити розглянути його вкотре. Для цих процедур їй даються один і два місяці відповідно.

За загальним правилом голова комітету має скликати його засідання членів не раніше, ніж через 14 днів після того, як він передасть їм отриманий від Комісії проект виконавчого акту. Конкретний термін для винесення рішення щодо нього встановлюється ним з урахуванням терміновості ситуації та необхідності членам комітету ознайомитися з поданим документом та

висловити свою позицію щодо нього. Якщо у визначений термін Комісія не отримала думки.

Комітету вона має право затвердити проект відповідного акту. Виняток становлять акти, що стосуються оподаткування, фінансових послуг, захисту здоров'я чи безпеки людей, тварин чи рослин, чи певних багатосторонніх заходів безпеки; і, крім того, ситуації, коли базовий акт містить положення, відповідно до якого він не може бути прийнятий у разі відсутності щодо нього думки комітету; або проста більшість членів Комітету виступають проти цього проекту.

Спеціальна процедура застосовується у разі відсутності висновку та заперечення простої більшості членів комітету до актів, що вводять антидемпінгові та компенсаційні заходи. Щодо даних документів Комісія має у термін від 14 днів до місяця з дня засідання комітету проконсультуватися з державами-членами ЄС, повідомити його про результати та направити відповідний проект до апеляційного комітету.

Останній має у розпорядженні той самий термін, що й Комісія, для ухвалення рішення. При відсутності заперечень апеляційного комітету будь-які проекти виконавчих актів Комісії, крім тих, що стосуються багатосторонніх заходів безпеки, можуть бути затверджені. Згадані документи потребують схвалення кваліфікованої більшості його членів.

У виняткових випадках, коли необхідно запобігти серйозному спад сільськогосподарських ринків або усунути ризики для фінансових інтересів ЄС, виконавчі акти Комісії можуть бути прийняті одразу, без згоди комітетів. Але, водночас, вона зобов'язана проінформувати про них апеляційний комітет, і якщо його висновок буде негативним, відповідні акти буде скасовано. Подібна ситуація може виникнути, якщо базовий акт вимагає невідкладного прийняття виконавчого акту.

Термін дії останнього за загальним правилом не може перевищувати шести місяців. При цьому Комісія зобов'язана у чотирнадцяти денний термін запросити думку відповідного комітету. Якщо останній висловиться проти

нього в рамках застосування перевірконої процедури, акт також буде скасовано» [58].

Щодо актів, що вводять антидемпінгові та компенсаційні заходи, Комісія має негайно поінформувати про них держави-члени ЄС та провести необхідні консультації з ними у десятиденний термін. Європейський парламент або Рада ЄС, які прийняли за допомогою звичайної законодавчої процедури базового акту, що зберігають контроль за його виконанням з боку Комісії. Вони будь-коли можуть вказати їй на перевищення у проекті виконавчого акту її виконавчих повноважень, наданих базовим актом. У цьому випадку цей проект підлягає перегляду, про що Комісія має доповісти інститутам законодавчої влади ЄС.

Комісія та інші інститути ЄС можуть делегувати свої повноваження щодо виконання відповідних частин бюджету, керуючись при цьому нормами фінансового регламенту, внутрішніми правилами не більше, встановлених делегованим актом.

Уповноважені фінансові агенти та особи не повинні вчиняти дій, які можуть призвести до конфлікту їхніх інтересів та інтересів Євросоюзу. Комісія виконує бюджет Європейського Союзу, використовуючи пряме управління, спільне управління з державами-членами ЄС, опосередковане керування.

У першому випадку Комісія виконує бюджет самостійно за допомогою своїх департаментів або виконавчих агенцій, створених нею та мають статус юридичних. У другому відповідні повноваження делегуються державам-членам ЄС.

У третьому завдання щодо виконання бюджету покладаються на треті країни чи органи, зазначені ними; міжнародні організації та їх органи; Європейський інвестиційний банк та Європейський інвестиційний фонд; установи, створені на підставі Договору про функціонування Європейського Союзу та Договору, який запроваджує Європейське співтовариство з атомної енергії, або базового акту, що мають статус юридичної особи та фінансовані

за рахунок наднаціонального бюджету; органи державного, а також приватного сектору, чия діяльність пов'язана з надання громадських послуг, які мають достатні фінансові гарантії; осіб, зазначених у базовому правому акті, уповноважених на вчинення певних дій у рамках спільної зовнішньої та безпекової політики.

Усі суб'єкти, які беруть участь у виконанні бюджету ЄС, повинні дотримуватися принципів сумлінного управління фінансами, прозорості та недискримінації» [15]. Вони також зобов'язані вживати цілого комплексу заходів для захисту фінансових інтересів Євросоюзу. Для цього ними застосовуються системи ефективного внутрішнього контролю, бухгалтерського обліку, що забезпечують повне, точне та своєчасне надання відповідної інформації, незалежного зовнішнього аудиту відповідно до міжнародних стандартів, опублікування списків одержувачів коштів та захист персональних даних.

Розглянемо особливості бюджетного процесу окремих країн Європейського союзу.

У Німеччині фінансова система орієнтована на розподіл податкових відрахувань між різними рівнями державної влади, у своїй ключову роль цьому грає безпосередньо бюджет. Бюджетний процес та його структура відповідають федеративному устрою державного управління [25].

Бюджет Німеччини передбачає три рівні:

- Центральний;
- Регіональний (бюджет 16 федеральних земель);
- Місцевий (рівень громад).

У бюджеті Німеччини щорічно встановлюються показники можливих доходів та видатків федерального бюджету. Подібна інформація міститься в такому документі, як «Regierungsprogramm in Zahlen» (Державна програма у цифрах), оскільки він надає інформацію про те, яку діяльність держава має намір проводити на наступний рік і для яких цілей витрачається скільки грошей. Стоїть зазначити, що проект федерального бюджету щорічно

складається Міністерством фінансів, після чого проходить процес консультації та розгляду, та був приймається федеральним урядом ФРН. Після цього він має пройти через Бундестаг та Бундесрат (органи влади в Німеччині), щоб мати можливість набути чинності [56].

У Бундестазі проект обговорюється і, як правило, переглядається, якщо якісь показники не влаштовують уряд. Оскільки Бундестаг згідно з основним законом має право впливати на хід побудови федерального бюджету, проект може стати законним лише тоді, коли за нього проголосує більшість членів Парламенту. Підкреслимо, що складання бюджету суворо регламентується федеральним бюджетним регламентом (*Bundshaushaltsordnung*).

Шлях формування федерального бюджету в Німеччині починається в бюджетних доповідях федеральних міністерств та вищих федеральних відомств, які є відповідальними за фінанси в країні. Вони мають збирати пропозиції щодо свого бюджету, приймати їх до розгляду, скорочувати або доповнювати пропозиції, а також направляти проект федерального бюджету для попередньої угоди із Міністерством фінансів. При цьому існують єдині принципи, які повинні дотримуватися при складанні проекту федерального бюджету. Це включає створення бюджету на кожен рік, облік усіх очікуваних доходів та видатків у повному обсязі обсяг, всі доходи повинні бути використані для покриття всіх витрат, причому наприкінці року сума доходів бажано має збігатися із сумою видатків.

У Мінфіні ФРН, у свою чергу, збираються, перевіряються та узагальнюються пропозиції. При цьому заплановані витрати погоджуються з оціночними податковими надходженнями, оціненими експертами. Рада до Бундестагу для схвалення плану федерального бюджету складається із трьох читань. У першому читанні Міністр фінансів роз'яснює основні положення федерального бюджету. Після багатоденних дебатів проект бюджету буде передано до бюджетного комітету. Там відбувається основна робота. Відповідні доповідачі комітету проводять аналіз кожної окремої статті видатків ставлять під сумнів її в міністерствах та надсилають свої

рекомендації до бюджетного комітету, якщо це необхідно. Ці рекомендації потім обговорюються в так званих консультаціях щодо окремих статей федерального бюджету. В кінці зрештою, комітет представляє Бундестагу більш менш сильно змінений проект федерального бюджету.

Потім слідує друге читання, в якому відновлюються дебати між урядом та опозицією, яку можуть не влаштовувати статті видатків та доходів у країні. При цьому бюджет узгоджується за кожним окремого плану, який містить у собі та чи інша стаття доходів та видатків. У третьому читанні йдеться про заключне голосування всієї роботи з усіма змінами, які були прийняті у проект федерального бюджету Німеччини. Потім ухвалений до Бундестагу бюджет буде знову представлений бундесрату [56].

У разі негайного ухвалення цього закону бюджет підписується міністром фінансів, федеральним канцлером та федеральним президентом, а потім вже публікується у віснику федеральних законів ФРН. Якщо більшість Бундестагу відхиляє запропоновані в проект федерального бюджету зміни, Бундесрат може ще оскаржити їх. Однак це заперечення може бути остаточно узгодженим Бундестагом. Після того, як всі формальності, пов'язані з розглядом і прийняттям федерального бюджету до ФРН улагоджено, то процес завершується, чому випускається закон про ухвалення бюджету на федеральному рівні.

Підсумовуючи, зазначимо, що у Німеччині є свій механізм формування федерального бюджету, причому всіх етапах цього процесу спостерігається абсолютна прозорість, враховуючи, що всі дані публікуються на офіційних веб-сайтах.

Бюджетний процес у Франції має 4 стадії. Перша стадія - складання проекту бюджету здійснюється під контролем Міністерства економіки та фінансів. Протягом 9 місяців провінції та департаменти складуть власні кошториси на основі інструкцій та контрольних карт. Франція використовує програмно-орієнтований метод розробки бюджету, який називається «раціоналізація вибору бюджетних рішень». Потім після зведення всіх

кошторисів складається проект бюджету. Проект після схвалення урядом направляється в парламент [60].

Другий етап-розгляд і затвердження бюджету розділений приблизно на 3 місяці. Проект бюджету буде розглянуто фінансовим комітетом кожної палати. Спочатку він обговорюється в Палаті Представників, а потім передається до верхньої палати. Якщо Бюджетна пропозиція не буде схвалена після двох спільних консультацій в обох палатах, президент може своїм указом визнати бюджет законом.

Третя стадія - виконання бюджету називається фінансовим роком і у Франції співпадає з календарним. Дохідна частина виконується через мережу фінансових агентів. Виконання витратної частини бюджету передуює процедура розподілення коштів.

Касове оформлення здійснюється через систему касового обліку Казначейства, яка має рахунок у Банку Франції та здійснює касові та розрахункові бюджетні операції. По всій країні діє мережа спеціальних фінансових установ, включаючи центральний бухгалтерський відділ, який узагальнює щоденні бухгалтерські дані всіх суб'єктів. На їх основі складаються щотижневі та щомісячні аналітичні матеріали. [60].

Контроль за виконанням бюджету ділиться на три види: адміністративний, судовий та парламентський.

Четверта стадія бюджетного процесу - складання Міністерством економіки та фінансів звіту про виконання бюджету після закінчення бюджетного року.

2.3. Нормативно-правове регулювання бюджетного процесу в євпопейських країнах

Бюджет Європейського союзу розробляється та реалізується з урахуванням низки принципів, покликаних забезпечити ефективне функціонування бюджетної системи ЄС та раціональне управління

фінансовими ресурсами. Принципи бюджетного регулювання Євросоюзу відображені у нормативних документах первинного та вторинного права ЄС, найважливішими з яких є Лісабонський договір 2009 р., Рішення Ради ЄС 2014/335/ЄС від 26 травня 2014 р. про систему власних коштів Європейської союзу, Регламент Ради ЄС 608/2014 від 26 травня 2014 р. про заходи щодо імплементації системи власних коштів ЄС², Регламент 966/2012 Європейського парламенту та Ради ЄС від 25 жовтня 2012 р. щодо фінансових правил, що застосовуються до основного бюджету ЄС³, а також низку інших нормативних актів, покликаних конкретизувати положення про доходи та витрати власного бюджету Європейського союзу [58].

Стаття 3 Регламенту 966/2012 (в ред. від 1 січня 2017 р.) містить вимогу, згідно з якою всі базові нормативні акти, що стосуються регулювання доходної або видаткової частини бюджету, повинні ґрунтуватися на бюджетних засадах, встановлених у цьому Регламенті [57].

У розд. II Регламенту 966/2012 дається їх повний перелік, відповідно до якого в основі формування та виконання власного бюджету ЄС повинні лежати принципи єдності та бюджетної точності, щорічності, збалансованості, єдиної грошової одиниці (валюти), універсальності, предметної спеціалізації, сумлінного управління фінансами та транспарентності (прозорості).

Зміст принципу єдності та бюджетної точності полягає в тому, що всі доходи та витрати, необхідні для забезпечення функціональної діяльності Європейського Союзу, мають бути відображені у нормативному акті про щорічний бюджет.

Сюди відносяться доходи та витрати Європейського союзу та Євратома, а також адміністративні витрати інститутів ЄС, вчинені ними відповідно до реалізації своїх повноважень у галузі спільної зовнішньої та безпекової політики. (ОВПБ). Крім того, у загальному бюджеті ЄС відображаються фінансові гарантії щодо кредитно-позикових операцій, в яких беруть участь інститути ЄС, а також операції у рамках зобов'язань Європейського механізму фінансової стабільності (ЄМФЗ).

Відповідно до Регламенту 966/2012 забороняється отримання доходів та здійснення видатків, не прописаних у затвердженому бюджеті ЄС. Проте у повсякденній діяльності Євросоюзу є низка винятків із принципу єдності бюджету, оскільки деяка операційно-фінансова діяльність ЄС реалізується поза рамок власного бюджету. До такої відносяться: функціонування Європейського фонду розвитку;

операції Європейського інвестиційного банку; деякі операції, пов'язані з фінансуванням діяльності у сфері спільної політики та політики безпеки ЄС.

Принцип щорічності полягає в тому, що бюджет ЄС має бути виконаний протягом одного фінансового року, який згідно зі ст. 313ДФЕС починається 1 січня та закінчується 31 грудня. Усі операції доходних та видаткових статей бюджету складаються та затверджуються на кожен фінансовий рік [58].

За такого порядку управління бюджетними ресурсами найчастіше виникає проблема фінансового забезпечення довгострокових та середньострокових проектів. Для вирішення цієї проблеми у бюджеті ЄС ще до набрання чинності Лісабонським договором усі асигнування поділялися на дві групи: «диференційовані», які склалися з «обов'язкових» та «платіжних», та «недиференційовані».

Відповідно до Регламенту 966/2012 «обов'язкові» асигнування передбачаються для покриття протягом одного бюджету року того року загального обсягу витрат, що виникли в поточному році за тими операціями, реалізація яких передбачається протягом більш ніж одного року.

«Платіжні» асигнування в свою чергу встановлюються для оплати витрат за зобов'язаннями, виникли протягом поточного та/або попередніх фінансових періодів. Таким чином, перші мають комплементарну фінансову спрямованість у майбутнє, а другі – у минуле, регулярно забезпечуючи необхідними засобами всі проекти та програми, що реалізуються. «Недиференційовані» асигнування покликані погашати борги за операціями, які мають бути здійснені протягом одного фінансового року.

Формування доходної частини у свою чергу здійснюється у суворій відповідності до принципу щорічності, згідно з яким усі доходи бюджету групуються протягом одного календарного року. За загальним правилом асигнування, які не витрачені протягом бюджетного року, на який вони виділялися, анулюються.

Однак у особливих випадках вони можуть бути перенесені наступного року. В якості прикладу можна навести «недиференційовані» асигнування за зобов'язаннями, що з'явилися наприкінці фінансового року. Їх перенесення на наступний бюджетний період відбувається автоматично.

Якщо до початку фінансового року затвердження бюджету не було завершено, то задіяна спеціальна процедура, яка дозволяє витратити кошти, виходячи із базових показників бюджету попереднього року. Відповідно до ст. 315ДФЕС у цьому випадку витрати будуть здійснюватися щомісяця за відповідними статтями в межах 1/12 асигнувань, встановлених у подібних статтях бюджету у попередньому фінансовий рік [56].

Значення принципу збалансованості (відповідності доходів і витрат) полягає в тому, що всі надходження до доходної частини бюджету ЄС мають дорівнювати його загальним видаткам. Насправді, однак, може виникнути проблема бюджетного дисбалансу (дефіциту чи профіциту). Якщо держава для покриття дефіциту може вдатися до зовнішніх чи внутрішніх запозичень, то ЄС як наднаціональне інтеграційне об'єднання позбавлений такого повноваження. Насправді в Європейському союзі при небезпеці виникнення дефіциту є можливість трансферу коштів з одного розділу бюджету до іншого в межах певної суми та у відсотковому співвідношенні із загальним розміром фінансування цієї статті.

Фінансовим інструментом таких переводів є так званий негативний резерв, що встановлюється у бюджеті в окремому розділі, максимальний розмір якого, згідно з Регламентом 966/2012, не може перевищувати 200 млн. євро. У разі появи дефіциту чи профіциту на кінець бюджетного періоду він

переноситься на наступний фінансовий рік як його дохідна та видаткова частини відповідно.

Реалізація принципу єдиної грошової одиниці (валюти) полягає в тому, що щорічний бюджет ЄС формується та виконується у колективній європейській валюті – євро. Це значно полегшує взаємні розрахунки та мінімізує «валютні» ризики під час здійснення обмінних операцій. При цьому в деяких випадках допускається використання інституціями ЄС інших валют у рамках реалізацій своїх функціональних повноважень (наприклад, по лінії Європейської служби зовнішніх зв'язків) [30].

Принцип універсальності передбачає, що сукупні доходні статті бюджету Євросоюзу мають забезпечувати його діяльність та відповідати загальним видаткам. При цьому забороняється запозичувати кошти із певних статей доходів для фінансування операцій із інших видаткових розділів. Взаємозалік між різними групами доходів та видатків бюджету також заборонено. Однак насправді з цього принципу існує низка винятків.

Комісія ЄС уповноважена приймати добровільні внески та спонсорські відрахування на цілі та програми діяльності Європейського Союзу. Коли розмір пожертв перевищує 50 тис. євро і супутні ним витрати становлять більше 10% від їх суми, потрібно отримати схвалення Європейського парламенту та Ради ЄС, які зобов'язані надати його протягом двох місяців з моменту відповідного звернення Єврокомісії.

Дія принципу предметної спеціалізації полягає в тому, що всі доходи та витрати фіксуються в бюджеті ЄС за окремими секціями, розділами та главами, що складається із статей та пунктів, залежно від їх предметної спеціалізації. Це означає, що виділені кошти повинні витратитися у суворій відповідності до них бюджетним призначенням на вирішення поставлених завдань та досягнення встановлених цілей. Водночас у деяких випадках для оптимізації виконання бюджету дозволено частково перерозподіляти кошти між розділами, главами та статтями. Наприклад, будь-який інститут ЄС, за винятком Єврокомісії, може бути в межах своєї секції бюджету здійснювати

перекази асигнувань з одного розділу до іншого в межах 10 % від загальної суми видатків за цією секцією, про що необхідно повідомити Європейський парламент та Раду ЄС за три тижні до здійснення цієї операції.

Висновок про можливість перерозподілу коштів між розділами бюджету приймається Європарламентом чи кваліфікованою більшістю Ради. ЄС у шестимісячний строк після проведення взаємних консультацій. Якщо в зазначений період ці інститути не зуміли прийняти позитивного рішення, то дозвіл на перерозподіл коштів вважається отриманим. Запити інститутів ЄС на такі трансфери, які стосуються обов'язкових і необов'язкових видів витрат, визнаються схваленими, якщо Рада ЄС та Європарламент не виступили проти них протягом шести тижнів. Якщо обидва інститути знизили розмір запитуваного переказу, причому вказали при цьому різні суми, він виконується в найменшому обсязі [57].

Будь-який перерозподіл бюджетних коштів допускається лише у межах затверджених статей. Окремий порядок діє для цільового фінансування, яке може змінюватись у рамках статей бюджету, що відповідають його цільовому використанню.

Принцип сумлінного управління коштами бюджету Євросоюзу полягає в тому, що витрачання грошей має здійснюватись на підставі принципів економності, продуктивності та ефективності всіх бюджетних операцій. При цьому передбачається належний внутрішній контроль (аудит) за їх здійсненням з метою запобігання шахрайству та іншим протизаконним діям.

Відповідно до принципу економності всі кошти, потрібні якомусь інституту Європейського Союзу у межах своєї діяльності, мають бути надані йому вчасно, у відповідному обсязі. Принцип продуктивності передбачає досягнення поставлених цілей та отримання необхідних результатів з урахуванням виділених ресурсів. При цьому поставлені цілі та завдання мають бути прорахованими, досяжними, актуальними та спланованими за часом. Принцип ефективності передбачає необхідність оптимального співвідношення між виділеними засобами та досягнутими результатами.

Інститути та органи Євросоюзу, відповідальні за витрачання бюджетних коштів, мають щорічно інформувати Європарламент та Раду ЄС про виконання затверджених завдань, виходячи із показників ефективності, встановлених для кожного напрямку діяльності.

Інститути ЄС зобов'язані здійснювати комплексний попередній (*ex ante*) та фактичний (*ex post*) аналіз програм та напрямів діяльності, які вимагають виділення значних коштів.

Основний зміст принципу прозорості (прозорості) полягає в оприлюдненні максимально повної та точної інформації про бюджет Євросоюзу. На голову Європарламенту покладено обов'язок своєчасно публікувати затверджений варіант бюджету, що включає всі поправки, доповнення та зміни, в офіційному віснику ЄС (*Official Journal of the European Union*) протягом трьох місяців із моменту його офіційного прийняття. Крім того, у зазначеному виданні публікуються щорічні консолідовані рахунки та звіти про витрачання бюджетних коштів усіх інституцій ЄС. Інформація про кредитно-позикові операції, що здійснюються Євросоюзом на договірній основі з третіми сторонами, розміщується у додатку до щорічного бюджету Євросоюзу.

За останні роки Європейський Союз досяг непоганих економічних результатів, які багато в чому стали наслідком продуманої та послідовної бюджетної політики. Ключову роль у підвищенні ефективності бюджету та бюджетної політики грає неухильне дотримання принципів побудови бюджетної системи Європейського Союзу, що створюють міцний фундамент для правовідносин між усіма учасниками бюджетного процесу. Але самі собою принципи бюджетного права ЄС – це не аморфні та назавжди усталені основоположні конструкції, це живе та розвивається «середовище», яке наповнюється новим змістом у ході вирішення викликів, що постають перед Європейським союзом. А значить, у майбутньому бюджетна політика ЄС постійно видозмінюватиметься і вдосконалюватиметься, залишаючись одним

із головних інструментів Європейського союзу при вирішенні амбітних цілей та завдань.

Висновки до розділу 2

Сьогодні Бюджетний кодекс України регулює підготовку, розгляд, затвердження, виконання бюджету, підготовку, розгляд та затвердження звітів про його виконання, а також зв'язки з громадськістю, які контролюють виконання державного бюджету України та місцевих бюджетів. Ці відносини є різновидом суспільних відносин і виникають у процесі здійснення повноважень держави і місцевого самоврядування щодо фінансового забезпечення завдань і функцій держави і місцевого самоврядування.

Бюджетний процес включає в себе 6 етапів бюджетної діяльності. Складання проекту бюджету; розгляд та прийняття закону Про державний бюджет України, визначення місцевого бюджету; виконання бюджету; підготовка та розгляд звітів про виконання бюджету, а також прийняття рішень, контроль за ними. Всі етапи бюджетного процесу взаємо пов'язані. Цей процес триває 3 роки: підготовка проекту бюджету, його розгляд і затвердження відбувається в рік, що передує запланованому. Підготовка звіту про виконання бюджету та його затвердження-протягом наступного року після етапу виконання (бюджетного періоду). Ці етапи безпосередньо відображають не тільки економічне життя суспільства, а й політичну культуру.

Сьогодні виникає багато проблем як в практичних, так і в теоретичних аспектах формування бюджету, їх взаємозв'язках, в ролі і значенні державного бюджету як засобу управління економікою в руках держави, і своєчасне його вирішення дозволить не тільки адаптувати бюджетний процес України до існуючої економічної ситуації, а й посилити вплив бюджету на процес формування ринкових відносин, спрямованих на це, дозволить вам зробити це різними способами.. У багатьох країнах основним правовим джерелом бюджетного процесу є конституція. Проте крім неї є низку законодавчих актів,

регулюючих бюджетний процес. У деяких країнах бюджетне законодавство є кодифікованим (Україна).

Період, протягом якого діє бюджет, вважається бюджетним роком. Бюджетний рік не скрізь збігається з календарним, проте практично у всіх країнах охоплює близько 12 місяців.

Держави-члени ЄС беруть участь у складанні бюджету за допомогою набору наднаціональних фіскальних процедур, викладених у договорах ЄС та підтримуючому законодавстві. ЄС сам по собі є наднаціональним урядом зі своїм бюджетом та бюджетними установами, процедурами та програмами. Він забезпечує дотримання цих макробюджетних правил, які суттєво обмежують політичні рішення окремих держав-членів. Європейський парламент та Рада разом утворюють бюджетний орган.

Таким чином, після вивчення бюджетного законодавства розвинених країн можна зробити висновок, що бюджетний процес у зарубіжних країнах має свої особливості як у сфері нормативно-правового регулювання, і у сфері реалізації кожної стадії бюджетного процесу.

Основна відмінність, яку слід зазначити, – це ухвалення бюджету в одних країнах у формі закону, а в інших – у формі резолюцій чи рішень.

Практично у всіх країнах виділяють ідентичні стадії ухвалення бюджету, але процес здійснення цих стадій характеризується своїми особливостями. Стадії відрізняються своїми учасниками, термінами, процедурою розгляду та затвердження бюджетів та здійсненням контролю за виконанням бюджетів

РОЗДІЛ 3 ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ БЮДЖЕТНОГО ПРОЦЕСУ В УКРАЇНІ НА ОСНОВІ НАЙКРАЩИХ ЄВРОПЕЙСЬКИХ ПРАКТИК

3.1. Механізми підвищення ефективності діяльності учасників бюджетного процесу в Україні

Проблемою, яка, як правило, переслідує багато країн під час складання проекту бюджету, є невчасність дій органів державної влади. Необхідність своєчасного ухвалення бюджету щороку лише підвищує складність проблеми. Відсутність політичного консенсусу, спроби лобіювання інтересів промисловими групами та представниками різних бізнес-кіл, відстоювання власних інтересів представниками влади – все це обумовлює надзвичайну проблематичність прийняття бюджету в принципі, говорячи про прийняття його вчасно.

Бюджет щорічно від початку до кінця є новим документом, який було складено за умов поточної дійсності, крім стратегії розвитку. Відповідно боротьба кожного року триває за кожен із запланованих показників, тоді як світова практика показує, що ця проблема вирішується досить легко.

Таким чином, бюджетний процес в Україні включає в себе таку проблему, як відсутність стратегічних елементів у бюджетному процесі. В результаті фінансово-бюджетна та соціально-економічна стратегії держави розвиваються паралельно замість необхідного симбіозу.

Фактично, держава не має можливості проводити антициклічну політику, яка врівноважувала б дефіцит і профіцит в залежності від стадії ділового циклу.

Проблема, яка логічно випливає з вище викладеного -це проблема створення планових показників. Аналіз дохідної частини бюджету за останні роки показує, що практика прогнозування доходів бюджету в Україні викликає сумніви.

Питання планування також характерні для питань бюджетних витрат. Оскільки насправді планування доходів і витрат виявляється вельми самостійним процесом, який призводить до логічного результату – фактичного дисбалансу доходів і витрат, проблема хронічного бюджетного дефіциту України породжує інші проблеми, особливо проблему державного боргу, необхідність його фінансування, пошук джерел про фінансування.

Частково проблема полягає у існуванні системи податкових пільг, які не завжди виправдані та значно звужують податковий потенціал держави. Стягнення податків за досить високими ставками супроводжується наданням різних податкових пільг, тоді як зниження податкових ставок у процесі податкових реформ – розширенням податкової бази за рахунок скасування низки пільг. Це зумовлює висновок про наявність проблеми надмірного податкового тягаря в Україні [13].

Однією з головних проблем бюджетного процесу в Україні є незбалансованість міжбюджетних відносин між рівнями бюджетної системи України.

Крім того, непрозорий та непідзвітний бюджетний процес дозволяє відкладати кошти для подальшого незаконного присвоєння. Наслідки цього запланованого нерационального розподілу державних ресурсів полягають у тому, що витрати на розвиток та системи соціального захисту скорочуються, а кошти спрямовуються в галузі, які приносять користь дуже небагатьом: можновладцям та їхнім політичним союзникам.

Корупція у бюджетному процесі робить державне планування упередженим та неефективним, а довіра суспільства до верховенства закону підривається разом із легітимністю уряду.

Проведене дослідження організації бюджетного процесу в Україні свідчить про наявність проблем місцевих бюджетів, до яких віднесемо наступні (3.1):

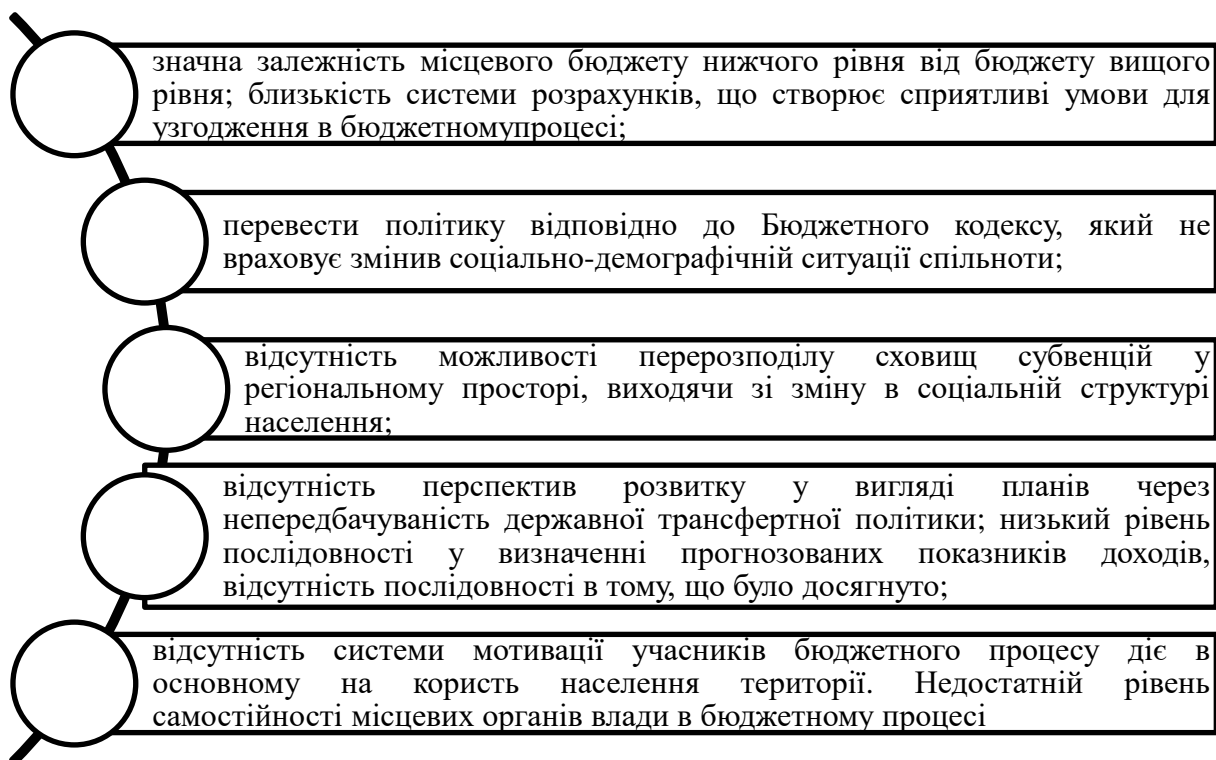

Рис.3.1. Проблеми формування місцевих бюджетів України

Джерело: складено автором на основі [19]

Місцеві органи влади не мають достатніх фінансових ресурсів для організації управління економікою та соціальною сферою на своєму рівні. Це пов'язані з низкою чинників. Одним із факторів, який зумовлює проблему недостатності фінансових ресурсів на регіональному рівні, є високою концентрація фінансових ресурсів на державному рівні.

Проблема формування місцевих бюджетів в Україні за останні роки вирішувалася переважно шляхом вирівнювання фінансових можливостей. І якщо з погляду поточного планування практика дотацій вирівнювання може бути виправдана (ліквідує бюджетні розриви), то стратегічно вона не має жодних перспектив і не сприяє розвитку економіки країни та регіонів у довгостроковій перспективі.

Замість удосконалення міжбюджетних відносин на основі дотації вирівнювання краще було б забезпечити рівноцінне розподіл функцій держави та на цій основі доходів та видатків бюджету між центром та регіонами, що

дозволило б суттєво скоротити міжбюджетні потоки та підвищити рівень автономності бюджетів.

Крім того, формальний підхід до надання субсидій створює стимули для приховування реальних можливих доходів органів місцевого самоврядування. Отримувати більше трансфертів, оскільки збільшення податкових надходжень з місцевого бюджету призводить до зменшення трансфертів з державнобюджету.

Проблемою формального підходу до визначення розмірів трансфертів є те, що органи місцевої влади знаходяться на етапі зміни своєї поведінки, підлаштовуючись під нові параметри, з метою отримання максимальної суми трансферту, що, як правило, не збігається з раціональною економічною поведінкою та не відповідає ефективній економічній політиці держави.

Таким чином, можна зробити висновок, що однією з основних проблем організації бюджетного процесу є відсутність у центральній владі чіткого уявлення щодо оцінки стану та потенціалу того чи іншого регіону. Існування чіткої та об'єктивної методики оцінки бюджетного потенціалу регіону, дало змогу більш чітко розподіляти ресурси та здійснювати фінансове вирівнювання. Ще однією проблемою організації бюджетного процесу є формування місцевого бюджету за подвійним залишковим принципом. Дана система фінансування сформована таким чином, щоб формувати бюджет розвитку могли лише великі міста, так як джерелом їх доходів є кошти від продажу об'єктів комунальної власності, земельні ресурси та ін.

Проблемою бюджетного процесу останніх років є зниження витрат на економічний розвиток держави, про що свідчить зменшення капітальних витрат державного бюджету за останні роки. Таким чином, це пояснює передчасну орієнтацію бюджету України на соціальну складову. Одним із факторів макросередовища, який надає значне негативне вплив на реалізацію бюджетного процесу в Україні, - це тінізація економіки, в результаті чого бюджетом недоотримується значна частина коштів через тінізацію доходів.

Значна частина відповідних коштів спрямовується на забезпечення того, щоб виконувалися функції системи відповідних фондів та установ (управління) та вона не доходила до безпосереднього одержувача соціальної допомоги. Проблема неефективність використання коштів багато в чому викликана їх нецільовим використанням. Проведений аналіз дозволяє зробити висновок про збільшення бюджетних правопорушень та неефективного використання бюджетних коштів. Найбільш типовими порушеннями при формуванні доходів державного бюджету є недоотримання податків і зборів через звуження податкової бази та неналежне управління податковими та митними органами. Узагальнимо на рис.3.2. проблеми організації бюджетного процесу в Україні.

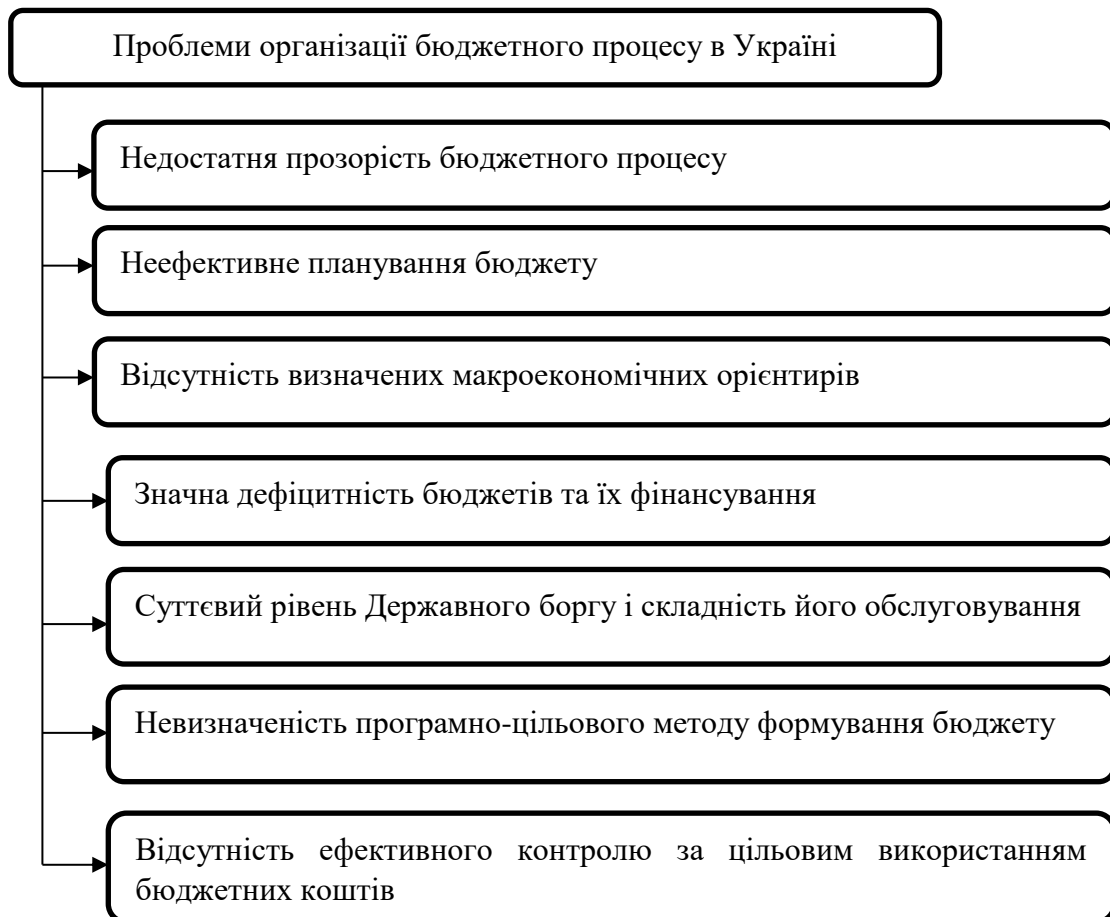

Рис.3.2. Проблеми організації бюджетного процесу в Україні

Джерело: складено автором

В результаті розгляду проблем організації бюджетного процесу в Україні встановлено, що більша частина проблем вимагає негайного рішення і вже сьогодні необхідно за допомогою реформ та нормативних актів робити кроки у напрямку вдосконалення бюджетного процесу в Україні.

В ідеалі процес державного бюджету має розподіляти державні ресурси стратегічно, прозоро, підзвітно, справедливо та демократично. На жаль, цей ідеал нечасто зустрічається. У гіршому випадку бюджет є «театром», що не впливає на реальний розподіл державних грошей.

З метою вирішення розглянутих проблем, що пов'язані з бюджетним процесом, необхідно орієнтуватися на наступні критерії:

1. Формування Державного бюджету України здійснюється за чинною у світовій практиці методологією. Таким чином, основою даної методології являється розрахунок річного обсягу ВВП. Залежно від того, як він визначатиметься на наступний рік, залежить і розмір бюджетного фонду України. У випадку, коли ВВП занижують, то це адекватно відбивається на дохідній частині бюджету, так як здійснюється недофінансування галузей народного господарства, соціально-культурних установ та інших галузей, передбачених бюджетом.

Крім того, буде спостерігатися дефіцит готівки, а як наслідок затримка розрахунків. Якщо ж розмір ВВП завищують, в країні очікуються набагато більші проблеми. Відбудеться зростання грошово-кредитна емісії, як наслідок збільшення грошової маси, а потім інфляції і цін; так як будуть передбачені нереальні доходи, що, природно, спричинить зростання бюджетних витрат, фактично не забезпечених відповідними доходами. Таким чином, основною проблемою, що потребує вирішення – це точне визначення обсягу валового внутрішнього продукту, тобто знаходження «золотої середини» з врахуванням всіх реалій нашої економіки – інфляції, виробництва товарів і послуг, споживання, нагромадження.

2. Технологія складання державного бюджету вимагає серйозних структурних змін. Складаючи Державний бюджет України потрібно перш за

все науково обґрунтувати, у межах чинного законодавства, розрахувати прибуткову частину з метою реальної оцінки можливості бюджетної політики на майбутній рік.

В основу формування дохідної частини бюджету повинні бути покладені такі принципи, які дозволяють державі розраховувати хоча б мінімальними фінансовими ресурсами для своєї діяльності і в той же час регулювати фінансове становище платників податків і використовувати податки як інструмент стимулювання зростання виробництва. Такими принципами є наступні:

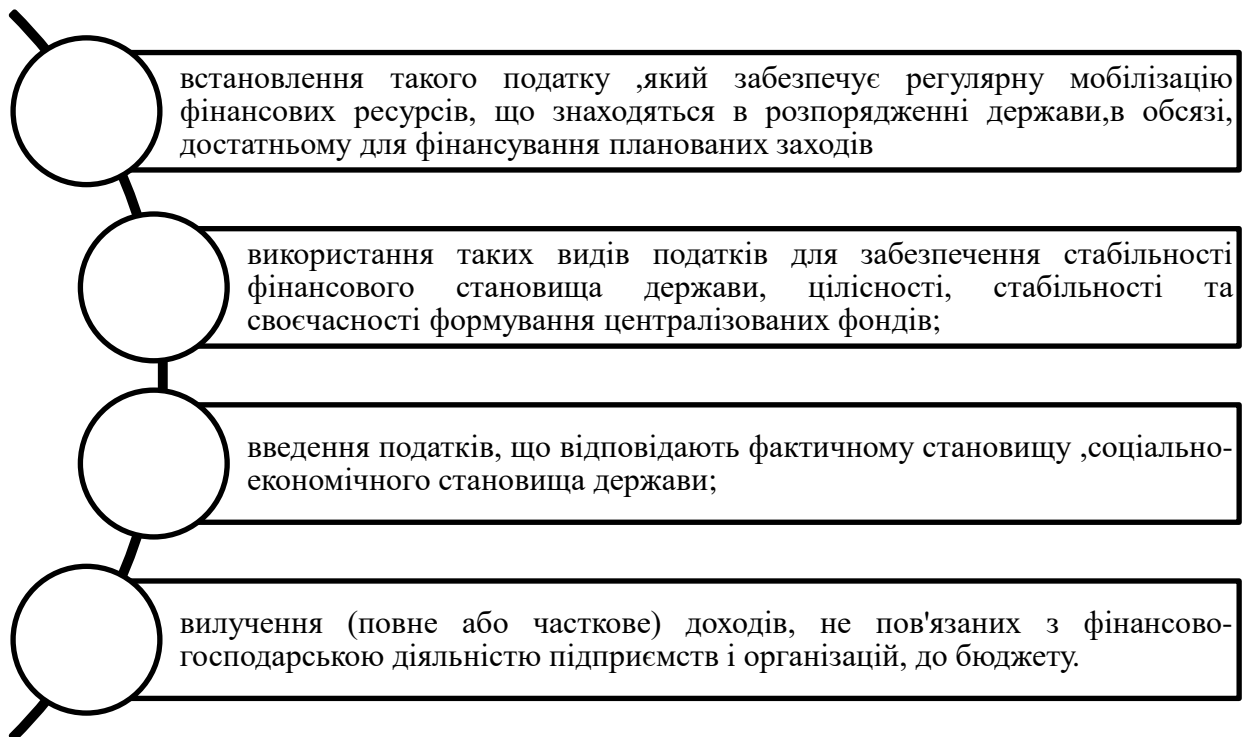

Рис.3.3.Принципи побудови бюджетного процесу

Джерело: складено автором

3. Проблема поліпшення взаємозв'язку між ланками бюджетної системи актуальна завжди. Важливим напрямком покращення використання бюджетних коштів є оптимізація системи бюджетних установ та їх реорганізація.

Реорганізація бюджетних менеджерів низького рівня вимагає обережності. У багатьох регіонах України проблема реорганізації сільських

шкіл і лікарень є актуальною(у зв'язку з демографічною ситуацією). Чинний бюджетний механізм, в рамках якого ради вищого рівня встановлюють стандарти для відрахувань низького рівня, призводить до паралічу місцевих органів влади.

Саме тому необхідно розподілити обсяг державного бюджету та бюджет у місцевих органів влади. Як приклад ми можемо послатися на досвід Франції, де після надання місцевому бюджету великої незалежності економічний рівень регіону почав розвиватися дуже швидкими темпами, із 2001 року місцевий бюджет став бездефіцитним.

Постійне розширення та ускладнення економічних функцій та завдань органів місцевого самоврядування вимагає своєчасного вирішення питань щодо регулювання міжбюджетних відносин між усіма рівнями бюджетів, щодо здійснення більш якісного бюджетного процесу на місцевому рівні, а також щодо формування збалансованого бюджету, забезпечує вирішення питань місцевого значення з метою забезпечення доступу громадян на всій території країни до отримання бюджетних послуг в обсязі та якості не нижче мінімально необхідного рівня.

Для досягнення зазначених цілей необхідні розробка та реалізація заходів та пропозицій, спрямованих на вдосконалення міжбюджетних відносин, підвищення якості управління бюджетним процесом у регіональних утвореннях, здійснення структурних перетворень у системі міжбюджетних відносин та підвищення їх ефективності в середньостроковій перспективі.

3.2. Напрями вдосконалення бюджетного процесу в Україні

Можна сказати, що найпоширеніший напрямок реформування бюджетного процесу останніх десятиліть — бюджетування, орієнтоване на результати (БОР), гостріше за інших переживає період своєї «реновації».

За останні 20–25 років до ініціаторів створення та лідерів розвитку БОР (США, Нова Зеландія, Австралія, Канада, Великобританія), а також багато країн із середнім та низьким рівнем розвитку.

У той же час, низка досліджень свідчить про зниження інтересу до показників результатів у бюджетному процесі та про зростаючий скептицизм по відношенню до БОР у його «докризовому» вигляді. Пов'язано це з тим, що під час бюджетних криз уряди переважно повертаються до «традиційних» способів розподілу бюджетних ресурсів, що скорочуються, і в основному ігнорують раніше прийняті цільові програми та дані про їх результативність.

Разом з тим, низка країн намагається переосмислити БОР, розглядаючи його як інструмент формування управлінської культури орієнтації на результат (у тому числі програмного та проектного підходів) та адаптації до нових викликів у рамках моделі БОР «наступного покоління».

Таблиця 3.1

Модель БОР нового покоління

Питання	Відповідь в рамках моделі
З чого почати впровадження	Гнучкий підхід до звітності про результати використання бюджетних коштів, при якому основна увага приділяється найважливішим областям надання послуг та пріоритетів стратегічної політики
Чого очікувати	Зміни у бюджетному процесі є одним із напрямів управління за результатами, має на меті змінити ставлення та стимули у державному секторі. Впровадження БОР здійснюється одночасно з іншими реформами, що підтримують орієнтацію на результат
Коли і де використовувати дані про результати?	На кількох етапах прийняття рішень, не тільки під час складання бюджету, а й протягом року, в рамках регулярних управлінських та політичних процедур, таких як періодичні огляди витрат
Хто найбільш ймовірний користувач?	Керівники програм у галузевих міністерствах
Які адміністративні Ресурси необхідні?	БОР орієнтується на наявні ресурси та потреби
Скільки потрібно часу для змін?	Переважає довгостроковий підхід: консенсус при впровадженні БОР у рамках спільних зусиль з реформування; поступові адаптивні зміни з урахуванням накопиченого досвіду

Джерело: складено автором [30]

БОР в цілому, та програмні бюджети зокрема мають бути вбудовані у ширші рамки розвитку програмно-цільових методів при виробленні та реалізації державної політики. Бюджетні витрати — один із інструментів досягнення цілей державної політики. Відповідно, якість та результативність БОР та програмних бюджетів визначаються якістю системи стратегічного планування, вдосконалення якої вимагає тривалого часу та цілеспрямованих дій усіх гілок та рівнів влади.

З урахуванням аналізу зарубіжного досвіду та накопиченої української практики впровадження БОР та програмного бюджету поряд з реалізацією раніше запропонованих заходів доцільним є наступне:

1. Провести експертний аналіз якості та реалізації державних програм, у тому числі взаємозв'язку фінансового забезпечення та досягнутих (планованих) результатів діяльності.

2. Більш чітко розділити при складанні проектів бюджетів розподіл за схемою «згори донизу» бюджетних асигнувань, зумовлених раніше прийнятими (у тому числі в рамках попереднього бюджетного циклу) та прийнятими в рамках поточного бюджетного циклу рішеннями.

3. Регулярно аналізувати чинні видаткові зобов'язання з метою виявлення можливостей їх оптимізації, у тому числі із збереженням частини виявлених резервів у розпорядженні відповідних відомств.

4. Застосовувати «конкурентні» принципи прийняття у межах поточного бюджетного циклу рішень щодо збільшення бюджетних асигнувань, у тому числі з урахуванням якості держпрограм та ступеня впливу цих рішень на досягнення цільових індикаторів.

5. Підвищити якість показників результатів держпрограм з їх поділом на кінцеві (що характеризують ефект, викликаний реалізацією держпрограм) та безпосередні (що характеризують реалізацію заходів, спрямованих на рішення поставлених завдань).

Крім того, важливим висновком, що випливає з аналізу міжнародного досвіду застосування БОР та актуальним для України, є необхідність

доповнення БОР ширшим набором інструментів, які могли б компенсувати відсутність у багатьох випадках безпосереднього зв'язку між бюджетними асигнуваннями та показниками результатів — моніторингом та якісною оцінкою програм та проектів, а також оглядами бюджетних видатків.

30 червня 2023 року Кабінет Міністрів прийняв розпорядження «Про проведення у 2023 році оглядів витрат державного бюджету в окремих сферах». Це позитивна практика, для ефективної реалізації якої необхідно:

1. Для успішного застосування оглядів необхідні чітко сформульовані цілі та політичні рішення щодо їх досягнення.

2. Огляди бюджетних видатків мають бути регулярними та вбудованими у бюджетний процес таким чином, щоб варіанти економії видатків розглядалися до або одночасно з розглядом пропозицій про збільшення (пріорітизації) видатків.

3. Огляди бюджетних видатків повинні охоплювати всі чинні зобов'язання, у тому числі встановлені законодавством витрати на соціальну допомогу, які зазвичай становлять значну та найбільш «інерційну» частину бюджетних видатків, а також податкові витрати (податкові та аналогічні їм пільги, розподілені за держпрограмами).

4. У рамках регулярного процесу підготовки бюджету рекомендується застосовувати вибіркові огляди і лише за необхідності швидкого та значного скорочення сукупних витрат чи зміни парадигми політики видатків — загальні огляди.

5. Огляди бюджетних видатків повинні фокусуватися виключно на виявленні варіантів економії видатків, без включення до їх сфери питань використання заощаджених коштів та вдосконалення держполітики в тій чи іншій галузі.

6. Огляди бюджетних видатків вимагають встановлення на рівні урядів процедур огляду, критеріїв виявлення варіантів економії видатків, забезпечення залучення галузевих міністерств, порядку прийняття рішень про вибір варіантів економії видатків.

7. Проведення оглядів передбачає покладання обов'язків щодо виявлення варіантів економії витрат головним чином на державних службовців, в той же час необхідне залучення зовнішніх експертів.

8. Процедури оглядів повинні включати санкції та стимули для галузевих міністерств з метою отримання від них ретельно опрацьованих варіантів економії витрат.

9. Процедури оглядів повинні передбачати обов'язок міністерства фінансів провести перед подачею своїх варіантів економії витрат детальні консультації.

Огляди бюджетних видатків та БОР взаємно доповнюють один одного. З одного боку, системи оцінки/рейтингу результативності та ефективності програм є важливою (якщо не основний) складовою інформаційної бази для оглядів, з іншого боку, саме огляди дозволяють на практиці долати «інерційність» витрат і здійснювати за рахунок розподілу виявленої економії їхню пріоритизацію в ув'язці з досягнутими чи запланованими результатами.

До важливих новацій у сфері управління держфінансами міжнародні експерти відносять створення незалежних бюджетних інституцій (НБІ).

У міжнародній практиці під НБІ розуміють фінансовані з державного бюджету, але функціонально незалежні від фінансово-бюджетної влади організації, які діють під егідою законодавчої чи вищої виконавчої влади, здійснюють нагляд та аналіз у сфері бюджетної політики та бюджетних показників (у деяких випадках у поєднанні з наданням рекомендацій).

НБІ створюються з метою зміцнення бюджетної дисципліни, підвищення відкритості та підзвітності бюджетної політики, покращення якості суспільної дискусії з питань бюджетної політики. Діяльність НБІ розглядається міжнародними організаціями як важливий показник відкритості та прозорості системи управління державними фінансами.

Крім того, наголошується на контрольній функції НБІ в управлінні державними фінансами. Зазначається, що за наявності у більшості країн національних рахункових палат та інших незалежних організацій, які беруть

активну участь у дискусіях з питань бюджетної політики, виникає ризик потенційного послаблення їхнього впливу та розмивання контрольних функцій. Створення НБІ, на думку експертів Євросоюзу, дозволяє консолідувати діяльність таких організацій та підвищити якість діалогу громадськості та державних органів з питань державних фінансів.

Існують три інституційні моделі НБІ: незалежна бюджетна рада, або НБС (Independent Fiscal Council); парламентське бюро у справах бюджету, або ПББ (Parliamentary Budget Office); автономний підрозділ органу державного аудиту, або ОДА (Audit Institution).

Поряд із створенням НБІ та розширенням використання оглядів бюджетних видатків країни-члени ОЕСР після фінансової кризи 2008–2009 років, активно приймають заходи щодо підвищення ефективності аналізу, оцінки та управління бюджетними ризиками. Для грамотного управління бюджетними ризиками уряд повинен мати чіткий уявлення про можливі ризики для державної фінансової системи, що передбачає визначення джерел бюджетних ризиків, кількісну оцінку їхньої величини та ймовірність реалізації.

Найкраща поінформованість про бюджетні ризики дозволить уряду проводити більш продуману бюджетну політику та у разі потреби робити кроки для зниження схильності до макроекономічних шоків.

Рекомендуємо включати до документів, що надаються одночасно з проектом бюджету, такі матеріали: аналіз чутливості бюджетного прогнозу уряду до різних макроекономічних припущень; бюджетні наслідки альтернативних макроекономічних сценаріїв; імовірнісний аналіз діапазону можливих результатів прогнозування; комплексний звіт про бюджетні ризики, в якому вказувалися б найбільші потенційні зобов'язання уряду, оцінка їх величин та ймовірностей, а також стратегія уряду з управління ними.

Висновки до розділу 3

Визначені в процесі дослідження проблеми є причиною дисбалансів доходів і видатків державного та місцевих бюджетів, та як наслідок призводить до бюджетного дефіциту. Крім того, в Україні існує проблема прозорості бюджетного процесу, так як він є фактично кулуарним і відірваним від широкої громадськості.

Бюджетний процес в Україні потребує удосконалення з урахуванням досвіду країн ЄС, особливо в умовах євроінтеграції.

Для розвитку системи бюджетного процесу та в рамках продовження його реформи можна виділити наступні шляхи вдосконалення: відобразити у законодавчому визначенні бюджетного процесу системність функції контролю у перебіг всіх етапів, і навіть його фактичне застосування; удосконалення політики надання міжбюджетних трансфертів, що ґрунтується на аналізі значних показників життя держави та суспільства; формування чіткої та об'єктивної методики оцінки бюджетного потенціалу регіону; конкретизація на законодавчому рівні статусу головного розпорядника коштів та розширення повноважень Рахункової палати як суб'єкта здійснення контролю у бюджетному процесі; систематизація та методичне оформлення основ програмно-цільового підходу в рамках окремого акта, що не входить до положень, концепції тощо; перегляд термінів, що відводяться до етапів бюджетного процесу; вирішення проблем регіонального рівня: застосування комплексного підходу до етапів, заходів бюджетного процесу, а також безпосередньо до планування на першій стадії, створення єдиного інформаційного поля, що містить бази даних всіляких органів влади, підвищення заходів щодо зміцнення доходної бази; розширення кола повноважень органів місцевого самоврядування у галузі бюджетного процесу; визначення функцій та розробка конкретних інструментів оцінки досягнутих результатів у сфері управління бюджетними коштами; розвиток нових державних послуг та системи «електронного бюджету» з метою забезпечення

відкритості бюджетного процесу загалом; реформування системи видатків на державне управління.

Крім того, запропоновано удосконалити огляд бюджетних видатків, створити НБІ, осучаснити бюджетування орієнтоване на результат та підвищити ефективність управління ризиками під час складання бюджету.

ВИСНОВКИ

У кваліфікаційній магістерській роботі проведено науково-теоретичне обґрунтування розвитку бюджетного процесу в Україні та розроблено практичні рекомендації щодо напрямів його удосконалення на основі порівняльного аналізу провідного досвіду європейських країн. В процесі дослідження встановлено наступне:

1. Бюджетний процес є цілеспрямованою діяльністю певних державних органів та інших його учасників, які уповноважені вирішувати питання, пов'язані з різними стадіями прийняття, формування та виконання бюджетів різного рівня. Важливо відмітити, що бюджетний процес регулюється чинним законодавством та проходить відповідно до ухвалених нормативно-правових актів, покликаних структурувати цю діяльність. Основні параметри бюджетного процесу визначають фінансові можливості країни, регіону та інших територіальних утворень у складі держави, а також визначають бюджетні права різних органів та конкретних осіб у процесі прийняття рішень, які мають відношення до бюджету.

2. Встановлено організаційні засади бюджетного процесу. Для бюджетного процесу характерне проходження кількох стадій. При цьому сучасними вченими економістами не було вироблено єдиного думка, що стосується їхньої кількості. Зокрема, деякі дослідники бюджетного процесу визначають конкретні стадії аналізованого явища. Вони включають три найбільш важливі процедури, такі як прийняття бюджету, його виконання та контроль. У різних державах відрізняється тривалість бюджетного процесу загалом та кожної з його стадій. Тим не менш, у більшій частині держав розглядається процес триває понад три роки. У більшості країн бюджетний процес має подібні риси та проходить ті самі стадії. Принципи бюджетного процесу також однакові у більшості країн. Це можна побачити на прикладі принципу щорічності бюджету, який передбачає формування бюджету на період в один календарний рік.

3. Роль бюджетного механізму в системі управління бюджетом полягає у впорядкуванні окремих дій його учасників, координацію та субординацію їх зав'язків, досягнення порядку та стабільної послідовності.

4. Розглянувши бюджетний процес в Україні прийшли до висновку, що в Україні, як й у країнах — членах ОЕСР, зараз не відбувається системного реформування бюджетного процесу та не впроваджуються його принципово нові концепції. Сьогодні розробники бюджетної політики прагнуть переосмислити та оптимізувати раніше створені інструменти бюджетного процесу, такі як БОР, державні програми, огляди бюджетних видатків, аналіз та управління бюджетними ризиками, та відрегулювати деякі нові інструменти, з огляду на практику країн ОЕСР. В Україні в основному вже впроваджено ключові механізми організації бюджетного процесу, накопичений багаторічний досвід формування методології та практики їх реалізації, здобуто основні уроки у процесі їх застосування. Більше того, український досвід, насамперед у частині впровадження БОР та державних програм, підвищення прозорості державних фінансів, має низку високих міжнародних оцінок і може розглядатися поряд із практикою країн ОЕСР. Основні проблеми бюджетного процесу в Україні є: систематичне порушення бюджетної дисципліни, недостатня прозорість, неоднозначність та суперечність різних законів, значна дефіцитність бюджетів та їх фінансування; суттєвий рівень Державного боргу і складність його обслуговування; невизначеність програмно-цільового методу формування бюджету

5. Аналіз організації бюджетного процесу в європейських країнах показав, що найбільш ефективним бюджетний процес є у Франції. Франція є єдиною змішаною Республікою, до складу якої входять великі міста Західної Європи і багато заморські володіння. Україна має складну бюджетну систему, яка включає Державний (центральний) бюджет, місцевий бюджет, спеціальні фонди та бюджет державних підприємств. У свою чергу, центральний бюджет складається зі звичайного загального (державного) бюджету, допоміжного

бюджету різних державних організацій і спеціальних казначейських рахунків. У Франції діє система виконання бюджету казначейства, яка передбачає функціонування єдиного казначейського рахунку, через який проходять всі операції з державними коштами, включаючи додатки до бюджету, спеціальні казначейські субрахунки та операції з державними установами, що зберігають депозити в казначействі. Бюджетний період у Франції триває з 1 січня по 31 грудня. Проект бюджету представляється парламенту у вигляді єдиного документа, в якому чітко визначені поточна діяльність і розподіл нової політики. Встановлений законом 70-денний термін для роботи над проектом бюджету спочатку надається на розгляд і затвердження Національною асамблеєю (Палатою Представників), а потім Сенатом (верхньою палатою).

6. Розглянувши нормативно-правове регулювання бюджетного процесу в європейських країнах встановили, що вони керуються набором наднаціональних фіскальних процедур, викладених у договорах ЄС та підтримуючому законодавстві. ЄС сам по собі є наднаціональним урядом зі своїм бюджетом та бюджетними установами, процедурами та програмами. Він забезпечує дотримання цих макробюджетних правил, які суттєво обмежують політичні рішення окремих держав-членів.

7. Встановлено, що основними механізмами підвищення ефективності діяльності учасників бюджетного процесу в Україні мають бути: конкретизація на законодавчому рівні статусу головного розпорядника коштів та розширення повноважень Рахункової палати як суб'єкта здійснення контролю у бюджетному процесі; систематизація та методичне оформлення основ програмно-цільового підходу в рамках окремого акта, що не входить до положень, концепції тощо.

8. Запропоновано наступні напрями вдосконалення бюджетного процесу в Україні: формування механізму забезпечення прозорості та відкритості функціонування органів державної влади та органів місцевого самоврядування на кожному етапі бюджетного процесу; додержання принципу цільового використання коштів; забезпечення визначення єдиного і

остаточного переліку прав, обов'язків і відповідальності органів, які наділені бюджетними повноваженнями.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Беспалов М. О. Міжбюджетні відносини в Україні в умовах децентралізації. Інвестиції: практика та досвід. 2020. № 21-22. С. 97–100.
2. Бліщук К. М. Особливості управління публічними фінансами у воєнний період. Ефективність державного управління. 2023. №70/71. С. 62-67.
3. Богма О. С. Характеристика основних принципів стратегічного обліку в управлінні бюджетним процесом України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Міжнародні економічні відносини та світове господарство.* 2017.
URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuumevcg_2017_12\(1\)__11](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuumevcg_2017_12(1)__11)
4. Бюджетний кодекс України від 8 лип. 2010 р. № 2456-VI. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>
5. Бюджет участі: історія і польський досвід. Платформа розвитку міст: веб-сайт. URL: <http://urbanua.Org/dosvid/zakordonni-pryklady/141>.
6. Вдовенко Н. М. Вплив інтеграційних процесів на забезпечення внутрішнього контролю використання бюджетних коштів науковими установами аграрного сектора. *Проблеми інноваційно-інвестиційного розвитку. Серія : Економіка та менеджмент.* 2018. № 17.
URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Piir_2018_17_9
7. Винниченко Н. В. Оцінка впливу фіскальних правил на бюджетний процес. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Економіка і менеджмент.* 2017. Вип. 27(2).
URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmgu_eim_2017_27\(2\)__19](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmgu_eim_2017_27(2)__19)
8. Воронкова О. М. Новітні тенденції формування доходів місцевих бюджетів в аспекті децентралізації. *Збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України: Електронне фахове видання.* 2015. №2. С. 47–62.

9. Гвазава, Н. Г. Ефективність діяльності державного управління у бюджетному процесі України." (2023). URL: <http://212.1.86.13/jspui/handle/123456789/5051>
10. Гендерно орієнтоване бюджетування: як це працює. URL: [https://50vidsotkiv.org.ua/genderno-orientovane-byudzhetyvannya-yak-tse-](https://50vidsotkiv.org.ua/genderno-orientovane-byudzhetyvannya-yak-tse-prachoe)
11. Дедушев І. В. Бюджетна політика: поняття та завдання. Науковий вісник Ужгородського університету: серія: Право / голов. ред. Ю. М. Бисага – Ужгород, 2023. –Т. 2. Вип. 77. – С. 37-41. – Бібліогр.: с. 41 (16 назв). URL :<http://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/283774/277976>
12. Дейкало Л. Є. Роль розпорядників бюджетних коштів в бюджетному процесі. Ефективна економіка. 2015. № 3. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2015_3_35
13. Інформаційно-аналітична система «Прозорий бюджет» веб-сайт. URL: <https://edata.gov.ua/>.
14. Канцур І.Г. Бюджетна стратегія як елемент управління економічним ростом України в умовах євроінтеграційного курсу. *Збірник наукових праць Університету державної фіскальної служби України: електронне наукове видання. Університет державної фіскальної служби України. гол. ред. М.О. Кужелев.* 2017. № 2. URL: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/Znprnudps/index.html>
15. Конончук І. Бюджетний процес Європейського Союзу. *Історико-правовий часопис.* 2018. № 1. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ipch_2018_1_12
16. Концепція створення інтегрованої інформаційно-аналітичної системи "Прозорий бюджет" URL: <https://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/92-2016-%D1%80#n8>
17. Костирко Л. А., Велентейчик Н. Ю. Механізм регулювання міжбюджетних відносин в Україні: пріоритети, інструменти, перспективи: моногр. Сєверодонецьк: вид-во СНУ ім. В. Даля, 2016. 280 с.

18. Крамаренко, К. (2023). Методи бюджетування та їх місце у системі фінансового забезпечення бюджетних установ. *Економіка та суспільство*, (55). <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-55-1>
19. Кужда, Тетяна Іванівна. "Бюджетний процес у системі управління публічними фінансами." *Матеріали XI Міжнародної науково-практичної конференції „Формування механізму зміцнення конкурентних позицій національних економічних систем у глобальному, регіональному та локальному вимірах“* (2023): 36-37. https://elartu.tntu.edu.ua/bitstream/lib/42903/2/MNPK_2023_Kuzhda_T-
20. Левадська Ю. Проект місцевого бюджету на 2024 рік: складання розрахунку. URL: <https://dzplatforma.com.ua/article/16354-proekt-mistsevogo-byudzhetu-na-2024-rik-skladannya-rozrakhunku#ancex5>
21. Ливдар М. В. Прозорість бюджету та залучення громадськості до бюджетного процесу на місцевому рівні. *Економіка і суспільство*. – 2018. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2018-17-83>
22. Луніна І. О., Бондарук Т. Г. Публічні фінанси та міжбюджетні відносини: навч. посіб. Київ: ДП “Інформ.-аналіт. Агентство”. 2019. 304 с
23. Миськів Г. Бюджетна система: теоретичні та практичні аспекти (у схемах і таблицях): навч. посібн. Львів: Растр-7, 2020. 272 с
24. Наказ МФУ від 26.08.2014 № 836 «Про деякі питання запровадження програмно-цільового методу складання та виконання місцевих бюджетів». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1104-14#Text>
25. Наказ МФУ від 30.08.2021 № 488 «Про затвердження Порядку обміну інформацією між Міністерством фінансів України та учасниками бюджетного процесу на місцевому рівні». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1372-21#Text>.
26. Наказ МФУ від 17.05.2011 № 608 «Про затвердження Методичних рекомендацій щодо здійснення оцінки ефективності бюджетних програм». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0608201-11#Text>.
27. Національний банк України <https://bank.gov.ua/>

28. Олешко А. А. Управління бюджетним процесом України в умовах євроінтеграції. *Держава та регіони. Серія : Економіка та підприємництво.* - 2020. № 2. С. 60-65.
URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/drep_2020_2_12
29. Планування місцевих бюджетів на основі програмно-цільового методу : навчальний посібник / заг. ред. В.В. Зубенко]; ІБСЕД, Проект «Зміцнення місцевої фінансової ініціативи (ЗМФІ-II) впровадження». 5-те видання, виправлене та доповнене. Київ, 2015. 120 с.
30. Порівняльна характеристика організації бюджетного процесу у зарубіжних країнах. URL: <https://www.buh24.com.ua/porivnyalna-harakteristika-organizatsiyi-byudzhetnogo-protsesu-u-zarubizhnih-krayinah/>
31. Проект «Партиципаторний бюджет – можливості для підвищення громадської активності і встановлення належного партнерства з органами влади» URL: <https://pauci.org/ua/project/partition-budget>.
32. Радченко О. М. Формування бюджетно-процесуальних правовідносин і їх видів. *Прикарпатський юридичний вісник.* 2019. № 1 (26). С. 62–69
33. Роменська К. М. Бюджетний процес на місцевому рівні та його удосконалення. *Фінансовий простір.* 2017. № 1.
URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Fin_pr_2017_1_14
34. Рошило В. І. Фінансове забезпечення територіальних громад в умовах адміністративно-територіальної реформи: проблеми та перспективи. *Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту. Економічні науки.* 2021. Вип. 2. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vchtei_2021_2_13
35. Сидоренко О. М. Теоретичні засади визначення взаємозв'язків між категоріями "бюджетний процес" та "державний фінансовий контроль". *Науковий погляд: економіка та управління.* 2019. № 3. С. 257-265.
URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vamsue_2019_3_33
36. Сідор М. І. Правовий статус учасників бюджетного процесу: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Одеса, 2011. 21 с.

37. Сідор М. І. Суб'єктний склад учасників бюджетного процесу в Україні. Правове життя сучасної України: матер. Міжнар. наук. конф. (м. Одеса, 16-17 травня 2013 р.). Одеса: Фенікс, 2013. Т. 2. С. 75–77.
38. Сотник І. М. Бюджет участі: досвід застосування та перспективи вдосконалення в містах України. Механізм регулювання економіки. – 2018. – Режим доступу до ресурсу: URL: <http://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/68791>
39. Тимошенко, М. В. (2023). Budget policy of ukraine in the context of uncertainty and countering geopolitical challenges. *Scientific Notes of Lviv University of Business and Law*, (37), 148-154. Retrieved from <https://nzlubp.org.ua/index.php/journal/article/view/796>
40. Ткачик, Ф. (2023). Імплементация фискального федерализма в систему міжбюджетних відносин в Україні. *Економіка та суспільство*, (55). <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-55-54>
41. Товкун Л. В. Бюджетний процес: значення та перспективи розвитку в сучасних умовах. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право.* - 2017. - Вип. 45(2). URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvuzhpr_2017_45\(2\)__13](http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvuzhpr_2017_45(2)__13)
42. Угода про асоціацію між Україною та ЄС. Офіційний сайт. Євроінтеграційний портал. URL: <https://eu-ua.org/ohliad-uhody-pro-asotsiatsiiu>
43. Фінанси : підручник /за ред.: С. І. Юрій, В. М. Федосов. URL: <http://posek.km.ua/biblioteka>
44. Чеберяко О. В. Особливості міжбюджетних відносин в умовах децентралізації. Вісник Київського національного університету ім. Т. Шевченка. Економіка. 2021. № 4 (217). С. 75–83.
45. Чугунов І.Я. Бюджетна стратегія суспільного розвитку. К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2021. 532 с.
46. Чуркіна, І. Є., Масленніков, Є. І. (2023). Управління акумуляцією і використанням бюджетних ресурсів. *Ринкова економіка: сучасна теорія і*

практика управління, 21(3(52), 529–545. [https://doi.org/10.18524/2413-9998.2022.3\(52\).275829](https://doi.org/10.18524/2413-9998.2022.3(52).275829)

47. Шляхов І. С. Бюджетний регламент як важливий елемент системи правового регулювання бюджетного процесу на місцевому рівні. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. - 2018. - № 11. - С. 46-51. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bmju_2018_11_18

48. Шмиголь Н. М., Антонюк А. А., Явор Є. О. Методика складання бюджетів муніципальних соціальних проєктів. *Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво*. 2016. № 6 (93). С. 49 – 54.

49. Штундер, В. Є. "Колізійні питання та визначення бюджетного процесу в Україні." *кредиту ПО Нікіфоров (2023): 259.*

50. Юшко С. В. Бюджетна система : підручник. Харківський національний економічний університет ім. С. Кузнеця. Харків : ХНЕУ ім. С. Кузнеця. 2018. 382 с Юшко С. В. Бюджетна система : підручник. Харківський національний економічний університет ім. С. Кузнеця. Харків : ХНЕУ ім. С. Кузнеця. 2018. 382 с

51. Budgeting and Performance in the European Union URL: <https://www.oecd.org/gov/budgeting/budgeting-and-performance-in-the-eu-oecd-review.pdf>

52. Council Regulation (EU, Euratom) № 1311/2013 of 2 December 2013 laying down the multiannual financial framework for the years 2014–2020 URL: <https://eurlex.europa.eu/legalcontent/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32013R1311>

53. Chugunov I., Makohon V. Budgetary projection in the system of financial and economic regulation of social processes. *Baltic Journal of Economic Studies*. Vol. 6. №1. 2020. pp. 130-135.

54. Chugunov I., Makohon V., Markuts Y. Budgetary policy of the emerging countries in conditions of institutional transformations. *Problems and Perspectives in Management*. 2019. Volume 17, Issue №4, pp. 252-261.

55. EU budget: Commission proposes a modern budget for a Union that protects, empowers and defends // European Commission. Press Release Database. 2018. 2 May. URL: http://europa.eu/rapid/press-release_IP-18-3570_en.htm.

56. OECD Journal on Budgeting
URL: <https://www.oecd.org/gov/budgeting/Budget-Review-Germany.pdf>

57. Principles of Formation of EU Budget
URL: <https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/16433/1/11.pdf>

58. Regulation (EU, Euratom) № 966/2012 of the European Parliament and of the Council of 25 October 2012 on the financial rules applicable to the general budget of the Union and repealing Council Regulation (EC, Euratom) № 1605/2002.
URL: <http://eur-lex.europa.eu/legalcontent/EN/ALL/?uri=CELEX:32012R096>

59. The Budgetary Procedure in the European Union and the Implications of the Treaty of Lisbon https://www.peio.me/wp-content/uploads/2014/04/Conf6_Crombez-Hoyland-26.09.2012.pdf

60. The French budget preparation process
https://www.pempal.org/sites/pempal/files/event/attachments/pr-sentation-pempal-septembre2012-v2-duplay-_eng.pdf